

ZUHRA UMAROVA

**BOSHLANG'ICH
SINF O'QUVCHILARIDA
PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI
BARTARAF ETISH**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

ZUHRA UMAROVA

**BOSHLANG'ICH SINIF
O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK
KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH**

Monografiya

- 4464/3 x -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT
«ISHONCHLI HAYAT»

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

UO'K 373.21
K BK 74.10
U 47

Umarova Zuhra

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish [Matn]: monografiya / Z. Umarova. - Toshkent: "ISHONCHLI HAMKOR", 2021. - 88 b.

Mas'ul muharrir:

Axmedova Mukarram Tursunaliyevna – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Tagrizchilar:

Shukurullo Qo'ldoshevich Mardonov – pedagogika fanlari doktori, professor;

Mamanazar Irgashevich Djumayev – Nizomiy nomidagi TDPU professori, pedagogika fanlari nomzodi.

Mazkur monografiya bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari va amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarga mo'ljallangan bo'lib, unda boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlari tahlil qilib berilgan.

Monografiya Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti 13-sonli navbatdan tashqari kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-7091-3-3

© Z. Umarova, 2021.
© "ISHONCHLI HAMKOR", 2021.

MUNDARIJA

KIRISH	4
1. BOSH BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISHNING NAZARIY ASOSLARI	8
1.1. Konfliktologiyaning umumiy xususiyatlari	8
1.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlar – muhim pedagogik muammo sifatida	16
1.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining nazariy masalari	28
2. BOSH BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH METODOLOGIYASI	41
2.1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati	41
2.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlari	47
2.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillari	56
3. BOSH BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH NAMUNADORLIGI	66
3.1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari dasturi	66
3.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari o'tkazish tizimi	71
3.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov natijalari	77
QISQARTIRILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	82
QISQARTIRILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	85

KIRISH

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida *Uchinchi Renessansni* barpo etish jarayoni boshlandi. Mamlakatimiz sivilizatsiyasi tarixida Birinchi Renessans IX-XII asrlarda, Ikkinchi Renessans XIV-XV asrlarda kechganligi ma'lum.¹ Uchinchi Renessans XX asrning I choragida jadid ma'rifatparvarlari tomonidan boshlangani va uni yangi O'zbekiston sharoitida barpo etish qabul qilindi.² Bu jarayonda boshlang'ich ta'limni rivojlantirish va uning vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama barkamol shaxslar sifatida voyaga yetkazish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida bu borada quyidagi vazifalar qo'yilgan: "boshlang'ich sinflarda fanlarni o'zaro uzviy bog'lanishi hisobiga ularni optimallashtirish; boshlang'ich ta'lim o'quv fanlarining o'qitilishini kuchaytirish va boshlang'ich sinf o'quvchilarini savodxon, bilimli, malakali, ko'nikmali hamda hayotga tayyorgarlik ruhida tarbiyalash". Ushbu vazifalarni amalga oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida (7-11 yoshli shaxslarda) uchraydigan *pedagogik konfliktlarni* aniqlash, ularning ko'rinishlari, shakllari va turlarini belgilash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Chunki bularning barchasi Uchinchi Renessansni barpo etish jarayonida boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning muhim faktorlaridan hisoblanadi.

Pedagogik konfliktlar-bu o'quvchi shaxsining ongi, faoliyatining shakllanishi va ta'lim-tarbiya olish jarayonidagi ziddiyatlar, nizolar va to'qnashuvlar majmui bo'lib,³ uning boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan ko'rinishlari, shakllari va turlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni o'rganish, tadqiq etish va ularni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Mazkur muammoning zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi: *birinchidan*,

¹ Xayrullayev M.U'y' onish davri va Sharq mutafakkirlari. -T.: "Fan". 1971. Konrad N.Zapad i Vostok. -M.: "Nauka" 1993 va h.k.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan so'zlagan Murojaat nutqi" // "Yangi O'zbekiston" gazetasi 2020 yil 1 oktyabr soni.

³ Arnedova M.Pedagogik konfliktologiya. -T.: TDP.U.2017.12-bet.

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning nazariy asoslarini tahlil qilib; *Ikkinchidan*, boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini yaratish; *uchinchidan*, boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini amaliyotda qo'llash metodikasini ishlab chiqish; *to'rtinchidan*, mazkur masala bo'yicha eng maqbul yondashuvlardan biri hisoblanadigan texnologiyasini shakllantirish; *beshinchidan*, tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan texnologiyani amaliyotga tatbiq etish asoslarini yaratish.

O'zbekistonlik pedagog olimlardan J.Yo'ldoshev, R.Jo'rayev, B.Ab-dullayeva, Sh.Mardonov, R.Mavlonova, U.Mahkamov, O.Musurmonova, R.Mahmurova, M.Quronov kabilarning tadqiqotlarida umumta'lim maktablari o'quvchilarini muvotib tarbiyalash, ularga zamonaviy darajada ta'lim berish, o'quvchilarning ma'naviy, axloqiy va estetik ongini shakllantirish, o'quvchilarda uchraydigan noxloqiy xatti-harakatlarni aniqlash, bartaraf etish hamda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning nazariy, metodologik va jihatdan amaliy asoslarini tahlil qilib o'tilgan.

O'zbek pedagogik merosida Ahmad Yassaviyning (XII asr) hikmatlarida shaxsda kechadigan ichki ziddiyatlar, Alisher Navoiyning (XV) dostonlarida shaxs ongi va qalbidagi to'qnashuvlarni bartaraf etishning badiiy ko'lamli, muvotibkorlik Maohiraning (XVIII asr) she'rlarida shaxs va uning hayotida uchraydigan nizoli vaziyatlar hamda jadid ma'rifatparvarlarning (XX asr I choragi) asarlarida ta'lim oluvchilar duch keladigan jittimoiy muqaddir to'g'risida o'ziga xos tahlillar amalga oshirilgan. Shuningdek, pedagogikamiz tadqiqotchiligidan kam o'rganilgan aziz-avliyolardan hamadun Kubroning(XII asr) asarlarida shaxs qalbi va ruhiyatidagi ziddiyatlar, Mahmudiddin Naqshbandning (XIVasr) qarashlarida inson kamilotiga to'siq bo'luvchi hayotiy iktilanishlar va to'qnashuvlar, Xoja Ahror Valiyning (XV asr) asarlarida esa shaxs o'zligida yuzaga keladigan iktilanish va ularni bartaraf etishning vositalari to'g'risida muhim tavsiyalar berilgan.¹

Konflikt XVII-XX asrlarda faoliyat yuritgan pedagog faylasuf va olimlardan Ya.Komenskiy, I.Pistolotsi, K.Ushinskiy, J.Dyui kabilarning asarlarida shaxs hayotida yuzaga keladigan jittimoiy, axloqiy va ruhiy muqaddiridagi konfliktlar o'ziga xos tarzda ko'rsatib o'tilgan.

¹ Mazkur mutafakkirlarning tegishli asarlari tadqiqotimizning "Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati"da keltirilgan.

Konfliktologiya hodisasi va uning nazariy masalalari XX asr II yarmidan boshlab G'arb olimlari tomonidan ilmiy tahlil etila boshlandi. Bunda konfliktologiyaning nazariy masalalari, uning guruhlar, xalqlar va davlatlar o'rtasidagi shakllarini belgilashga asosiy e'tibor qaratilgan.¹ Ayni paytda, XX asrning 70-yillaridan boshlab umumta'lim maktablari o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar ko'rinishlari tadqiq etila boshlandi.² Bularning barchasi konfliktologiya va uning pedagogik turlarini idrok etish imkonini beradi.

O'zbek pedagogik ilmiy-tadqiqotchiligidagi ilk bor pedagogik konfliktlar masalasi umumiy nazariy jihatdan M.T.Axmedova tomonidan tahlil qilib berilgan.³ Pedagog olimi mazkur tadqiqotda pedagogik konfliktologiyaning predmeti, maqsadi, vazifalari, ilmiy asoslari, turlari, ularni oldini olishda mulqot madaniyati, bu jarayonda pedagogik-psixologik xizmat va birgalikda faoliyat omili masalalarini yoritib bergan.

Shuningdek, sotsiolog va siyosatshunos olimlardan R.Jumayev, B.O'tanov kabilar tomonidan konfliktologiya nazariyasi masalalari tadqiq etilgan.⁴

Ayni paytda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasi muammosi maxsus dissertatsiya tarzida tadqiq etilgan emas.

Monografiyaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlar muammosini o'rganish va ularni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur monografiyada quyidagi vazifalar qo'yildi:

- konfliktologiya hodisasining umumiy xususiyatlarini tahlil qilish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning muhim pedagogik muammo ekanligi, ularni bartaraf etishning nazariy asoslarini tadqiq etish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyatini asoslash;

¹ Qarang: Antsupov A., Shipilov A. Slovar konfliktologo. -M., 1995.

² Qarang: Afonkova V. Konflikty v kollektive starshklassnikov i puti ix preodeleeniya. Diss...kand...ped...nauk.-M., 1975. Krogus N.Lichnost v konflikte. - Saratov: SGU. 1976 va h.k.

³ Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya.-T.:ITDPU. 2017.

⁴ Jumayev R.Z. Konfliktologiya asoslari:asosiy tushuncha va tamoyillar.-T., 2015. O'tanov B. Konfliktologiya. -T., 2013.

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining etdaktik imkoniyatlarini tahlil qilish;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning Kompyuterli texnologiyasini ishlab chiqish;

tadqiqot natijalari bo'yicha pedagogik tajriba-sinov ishlari o'tkazish va ularning natijalari asosida metodik tavsiyalarni shakllantirish.

Monografiyada quyidagi natijalarga e'tibor qaratildi.

pedagogik ilmiy-tadqiqotchilikda ilk bor boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, etdaktik va tartibli o'rganildi;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishni aniqlash yo'llari belgilandi;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning Kompyuterli texnologiyasi yaratildi;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologiyalarini amalda qo'llash mexanizmlari ishlab chiqildi.

Monografiya kirish, ikki bob, olti paragraf, xulosa va tavsiyalar hamda qo'shimchalar adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

I BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Konfliktologiyaning umumiy xususiyatlari

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida boshlang'ich ta'limni zamon talablari asosida rivojlantirish va uning vositasida o'quvchilarni barkamol qilib voyaga yetkazish muhim vazifalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Yangi tahrirdagi Qonunida (2020 yil 23 sentabr) boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi sifatida o'quvchilarning savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirish belgilab qo'yilgan. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim va tarbiyasida pedagogik konfliktlarning salbiy ta'siri bo'lishi faraz qilinadi. Chunki pedagogik konfliktlar umumikonfliktologiya nazariyasining tarkibiy qismi bo'lib, unda asosan ta'lim va tarbiya jarayonidagi ziddiyatlar, nizolar va to'qnashuvlar ko'rinishida namoyon bo'luvchi ijtimoiy hodisadir. Bu o'rinla e'tiboringizni konfliktologiyaning umumiy xususiyatlari tahliliga tortamiz.

Konfliktologiya so'zi lotincha bo'lib, u to'qnashuv, ziddiyat va nizo ma'nosini anglatadi.¹ O'zbek ilmiy tafakkurining hosilasi bo'lgan O'zbekiston milliy ensiklopediyasida "konflikt" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

1) qarshi tomonlar, fikrlar, kuchlar to'qnashuvi; 2) adabiyot va san'atda — badiiy asar mohiyatida yotgan ziddiyat.² Biz uchun bu o'rinda Konfliktologiyaning ziddiyat, to'qnashuv va nizo ma'no-lari muhim o'rin tutadi. Konfliktologiya mazmuni va yo'nalishi nuqtai nazaridan *maishiy, axloqiy, ijtimoiy, siyosiy, falsafiy va iqtisodiy* turlari mavjud. Konfliktlarning mohiyati ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'liq, shu sababli u shaxs hayotida muhim o'rin tutadi. Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent M.Axmedova konflikt hodisasiga quyidagicha ta'rif beradi: "Konflikt — o'zaro qarama-qarshi bo'lgan ziddiyati manfaatlar

va munosabatlarning ochiq to'qnashuvidir".¹ Shuniisi borki, ba'zi davr-tarix konfliktlar voqealik, muhit, shart-sharoit bilan ideallik o'rtasida, shaxs bilan jamiyat, ruhiy erkinlik bilan turmush tashvishlari o'rtasida ziddiyatli hodisa sifatida hukmronlik qilgan.

Hozirgi yondoshuvimizga ko'ra, individual axloq bilan jamiyat axloqiy konfliktlari o'rtasida konfliktlar yaqqol namoyon bo'ladi. Shu sababli konfliktologiyaga quyidagi xususiyatlar xosdir:

1. *Konfliktlarning turlari.* Konfliktologiyaning yirik uch ko'rinishi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy turlari mavjud. *Ijtimoiy* konflikt turlari shaxs axloq, ongi va maqsad-muddaolarga ta'sir ko'rsatuvchi to'qnashuvlar, *ijtimoiy* konflikt turlari esa shaxsning yaratuvchilik, qurbonlik va jamiyatning farovonlik negizlariga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi to'qnashuvlar, *siyosiy konflikt* ko'p hollarda siyosiy partiyalar va davlatlararo ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Bizning tadqiqotimiz muqol nazariidan ijtimoiy konflikt turlari muhim o'rin tutadi va ularning turlari ko'rinishlari, shakllari hamda omillari 7-11 yoshli boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik, bilimdonlik va ko'nikuvchanlik malakalariga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi hodisa hisoblanadi. Shu jihatdan bu konfliktlarning ijtimoiy xarakterdagi turlarga tadqiqotimizda asosiy e'tiborni qaratamiz.

2. *Konfliktlarning ko'rinishlari.* Konfliktlarning ikki muhim-turli va tashqi ko'rinishi mavjud. *Ichki* konfliktlar muayyan muhitda yuzga keladigan o'rtasida yuzga keladi. *Tashqi* konfliktlar esa tashqi kuchlar ta'sirida yuzga kelib, shaxs hayotiga daxl qiladi.

Ichki konfliktlar ko'p hollarda ta'lim va tarbiya jarayonida ta'lim uchuvchilari o'rtasida yuzga keladi. Misol uchun, o'quvchilar o'rtasida o'zaro ziddiyatlar, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi nizolar, o'quvchi va maktab jamoasi orasidagi kelishmovchiliklar ichki konfliktlarning muhim ko'rinishidir.

Tashqi konfliktlar ongli ravishda ba'zi shaxslar tomonidan paydo qilinadi. Misol uchun, ongi rivojlanishda bo'lgan o'quvchilarni ba'zi davr vakillari tomonidan dinga majburlashi, katta yoshlilarning o'quvchi va o'qituvchi o'rtasiga nifoq solishi, nosog'lom oilalardagi muhitning o'quvchiga salbiy ta'sir ko'rsatishi kabilar tashqi konfliktlarning yaqqol ko'rinishidir.

¹ Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya. —T., 2017. 11-bet

² O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 5-jild. —T., 2003. 20-bet

¹ Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya. 12-bet

3. **Konfliktlarning xususiyatlari.** Bizning tahlilimiz natijasiga ko'ra, konfliktlarning ikki muhim- o'tkinchi va doimiy xususiyatlari mavjud. Unga binoan o'kinchi xususiyatga konfliktlar muddatli va makonda ro'y beradi. Misol uchun, ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida ro'y beradigan konfliktlar o'tkinchi xususiyatga egadir. Doimiy xususiyatga ega konfliktlar muddatsiz bo'lib davomiy va izchil xarakterga ega bo'ladi. Misol uchun, katta yoshli shaxslar, tadbirdorlar va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi konfliktlar doimiy xususiyatga ega bo'ladi.

Pedagogik nuqtai nazardan o'tkinchi xususiyatga ega konfliktlar xarakterli bo'lib, ularni bartaraf etish imkoniyatlari mavjud. Doimiy xususiyatga ega konfliktlar esa "Sotsiologiya" va "Politologiya" fanlari vositasida ularning ta'sir kuchi susaytiriladi.

4. **Konfliktlarning darajasi.** Konfliktologiya nazariyasida konfliktlarning darajasi belgilangan emas. Bizning kuzatishimizga ko'ra, konfliktlarning kichik va yirik ko'lamlari mavjud. Ularning kichik ko'lamli shaxslar o'rtasida yuzaga keladi, yirik ko'lamli esa ko'p hollarda muayyan davlatlar o'rtasida paydo bo'ladi. Mazkur yondashuv konfliktlarning ta'sir kuchini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini topish imkonini beradi. Shu sababli muayyan konfliktlarning ko'lamini aniqlab olish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bizning mazkur yondashuvimiz Konfliktologiya nazariyasiga mosdir. Politolog olimlar R.Jumayev, B.O'tanov konfliktologiya masalasida individual yondashuvlarning muhim o'rin tutishini ta'kidlab o'tishadi.¹ Xorijlik olimlar S.Banikina, V.Gracheva konfliktlarni o'rganish va ularni maktab sharoitida boshqarish mumkinligini ta'kidlab ko'rsatishadi.² Mazkur olimlarning tadqiqotlarida konfliktlarni pedagogik nuqtai nazardan o'rganish va tahlil qilish yondashuvlari bayon qilingan.

O'zbek pedagog olimi M.T.Axmedovning konfliktologiya muammosiga doir konsepsiyasi quyidagilardan iborat:

- konfliktlarning yuzaga kelish omillari va ularning xususiyatlari;
- pedagogik konfliktologiyaning ilmiy-nazariy asoslari;
- pedagogik konfliktlarning turlari;
- pedagogik konfliktlarni oldini olishda mulqot madaniyati;

¹ Jumayev R., O'tanov B. Konfliktologiya asoslari. -T., 2015 14-bet

² Qarang: Banikina S. Konflikt v sovremennoy shkole: izucheniye i upravleniye. -M., 2006. Gracheva V. Vvedeniye v pedagogicheskiy konfliktologiyu. -M., 2004 va h.k.

- pedagogik konfliktli vaziyatda pedagogik-psixologik xizmat.¹ E'tibor berilsa, M.T.Axmedovning konfliktologiyaga doir yondashuvlarida pedagogik xususiyatlar muhim o'rin tutadi. Shu sababli mazkur konsepsiya bizning tadqiqotimizning negizi sifatida qabul qilindi.

O'zbek pedagogik tajribasi tarixida konfliktologiyaning umumiy xususiyatlariga doir fikrlar va yondashuvlar bildirib o'tilgan. Biz bu o'rinda pedagogik tadqiqotchilgimizda kam o'rganilgan avliyo mutafakkirlarning umumiy konfliktlar to'g'risidagi fikrlarga misol tariqasida e'tiboringizni tortamiz.

Zunnon Misriy (IX asr) shunday deydi: "Qalbda chuqur e'tiqod bo'lsa, unda xavf ham mavjud bo'ladi".² Mazkur hikmatning ma'nosi shuki, shaxs qalbida e'tiqod kuchli bo'lsa, uni yo'q qiluvchi ajdabiyat- xavf-xatar ham mavjud bo'ladi. Demak, konfliktlar shaxs ijtimoiy hayotida doimiy ro'y beradigan ijtimoiy hodisadir.

Abulhasan Sariy (IX asr) shunday deydi: "Dunyoning turgan bitigani ortiqchadir, lekin besh narsa bundan mustasno: non, suv, kiyim, uy, va manfaatliq ilm". Buning ma'nosi shuki, ijtimoiy hayotda konfliktlar tabiiy ravishda mavjud bo'ladi, lekin non, suv, kiyim, uy- maishiy munosabatlarda va manfaatliq ilmda konfliktlarning salbiy ta'sir kuchi kam bo'ladi. Shu sababli mutafakkir konfliktlarga yondashishda ilm, oqol, omonat (vaqinchalik) va iffat qadriyatlariga asoslanishni tavsiya etadi.³ Bizningcha, bu o'ziga xos yondashuv bo'lib, unga ko'ra, ilm va oqol qadriyatlariga tayanib konfliktlarni bartaraf etish mumkin.

Muhammad Termiziy (IX asr) "Besh toifa kishilar besh joydan ishobot topadi: bolalar kitobdan, jinoyatchi jazodan, ayol kishi uyidan, yoshlar ilmdan va g'iyohvandlar masjiddan". Bu o'rinda konfliktlarga duchor bo'ladigan shaxslar va ularni bartaraf etish o'rinlariga duch kelamiz. Demak, bolalar va yoshlar duch keladigan konfliktlarni kitob va ilm vositasida, jinoyatchilarni jazo vositasida, ayollarni qadrlash vositasida va g'iyohvandlarni tarbiyalash vositasida konfliktlardan qutqarish mumkin. E'tibor berilsa, mutafakkir bolalar, yoshlar, ayollar, jinoyatchilar va g'iyohvand shaxslarning konfliktlarga ko'proq duchor bo'lishini ta'kidlaydi. Shu sababli bolalar, ayollar va yoshlar duch

¹ Axmedova M. Pedagogik konfliktologiya. 8-210-betlar

² Abulhasanun Sulaym. Tabaqoti sufiyya. -T.: "Fan". 2004 17-bet. Barcha fikrlarimiz ulu munbadan olinadi.

³ Ilmu ma'nu 22-bet

keladigan konfliktlarni ta'lim va tarbiya asosida, jinoyatchilar va g'iyohvandlarni sotsiologik adaptatsiya vositasida bartaraf etish mumkin.

Abubakr Varroq Temiziyning (IX asr) fikricha, "odamlar uch toifaga bo'linadi: olimlar, amirlar(davlat xodimlari) va qorilar (ziyolilar)". Demak, konfliktlar tabiiy ravishda insonning ijtimoiy mavqega nisbatan ta'sir ko'rsatadi. Unga ko'ra, oddiy odamlarga konfliktlar kuchli tarzda salbiy ta'sir ko'rsatadi, davlat boshliqlariga konfliktlar ruhiy ta'sir ko'rsatadi va ziyolilarga esa konfliktlar ma'naviy-ijtimoiy ta'sir ko'rsatish xususiyatiga ega bo'ladi.

O'zbek pedagogikasi tarixida konfliktlar muammosi quyidagicha idrok etilgan:

- muammolarning kelib chiqishi va ularning ziddiyatli asoslari;
- ziddiyatli muammolarning sabablari va oqibatlari;
- ziddiyatlarning turlari va shakllari.

Bunday yondashuv o'zbek pedagogikasi tarixida mutafakkirlar, shoir va yozuvchilar ijodida ifodalab berilgan. Lekin, konfliktlar muammosi ilmiy va ijtimoiy jihatdan tadqiq etilgan emas. Amir Temurning "Tuzuklar" asarida ijtimoiy konfliktlardan xalq va amaldorlar o'rtasidagi nizolar, davlatlararo kelishmovchiliklar va hukmron xalqlarning bosqinchilik nizolari to'g'risida batafsil ma'lumot beriladi. Ushbu manbada ifodalangan konfliktlarning turlarini quyidagicha tarkiblash mumkin:

- ijtimoiy konfliktlar;
- siyosiy konfliktlar;
- davlatlararo konfliktlar;
- fuqaro va davlat o'rtasidagi o'zaro tushunmovchilik nizolar.

Mazkur manbadagi konfliktlar turlarini kelib chiqishi ko'p hollarda mavjud ijtimoiy tuzumning holati, xalq hayotining moddiy darajasi va davlatlarning hukmron boshqaruv siyosati oqibatlariga bog'lanadi. Ayini paytda, Amir Temurning mazkur asarida ta'limga oid muammolar tilga olinmaydi, ammo davlat boshqaruvi amaldorlarini tarbiyalash to'g'risidagi qarashlarida tarbiyaviy konfliktlar tilga olinadi. Buning sababi shundaki, uning davrida ta'lim xususiy tizim ob'ekti edi, tarbiya esa ijtimoiy xarakterga ega bo'lib uning amalga oshirish jamiyat va davlat zimmasida bo'lgan. Shu sababi Amir Temur asarida siyosiy xususiyatga ega konfliktlar to'g'risida so'z boradi. Shuni ta'kidlash kerakki, Amir Temurning "Tuzuklar" asarida konfliktlarni bartaraf etishning yagona

faktor sifatida *murossayu-madora* masalasi ko'rsatiladi. Unga ko'ra, bu esa dushmanga murossayu-madora (kompromis) munosabatda bo'lish kerak. Baxol tug'iladi: do'stga konfliktli vaziyatlarda murosqa qilish mumkinmi, lekin bunday vaziyatda dushmanga nisbatan murosqa qanday xususiyatga ega bo'ladi? Buning javobi shuki, konfliktli vaziyatlarda dushmanga nisbatan konfliktlarni ko'paytirish uning dushmanligini oshiradi, shu sababi konfliktli holatlarda dushmanga nisbatan murosqa qilish muhim yechimlardan biridir. Amir Temur tomonidan konfliktlarni bartaraf etishga doir taklif qilingan bu faktor ilmiy xususiyatga egaligi bilan ahamiyatlidir. Biz konfliktologiya nazariyasida Amir Temurning mazkur yondashuvlarini original xususiyatga ega deb qabul qilamiz. Hozirgacha ham murossayu-madora, ya'ni kompromis konfliktlarni bartaraf etishning muhim asosidir. Chunki bunday yondashuvda kelishmovchilik, inson huquqlariga rioya qilish va amaliy natijalarga erishish omillari mavjud. Aynan konfliktologiya nazariyasida bu omillar muhim o'rin tutishini ta'kidlab o'tish joiz.

O'zbek pedagogikasi manbalarida konfliktlar muammosi nizo, ziddiyat, kelishmovchilik va to'qnashuv atamalari orqali ijtimoiy, siyosiy va badiiy ifodalanadi. Shu jihatdan konfliktlar muammosi inson ong, qalbi va ruhiyatida tug'ma instinkt sifatida mavjud ekanligi insoniyon bo'ladi. Chunki sharq falsafasida yaxshiilik va yomonlik, yovozlik va ezgulik, shaytoniylik va rahmoniylik inson vujudida mavjud deb hisoblanadi. Bu nazariya Qur'oni Karimdan olingan bo'lib, inson uchun, "Bagara" surasida inson va shayton, inson va Alloh o'rtasidagi munosabatlarda konfliktlarning ko'rinishlari namoyon bo'lgan. Unga ko'ra, inson vujudida Nafs va Ruh ziddiyatlari mavjud. Mazkur tushuncha Yevropa pedagogikasi manbalarida Aql va Tuyg'u o'rtasidagi ziddiyatlar sifatida ifodalanadi. Shu sababi konfliktologiya nazariyasida Sharq ta'limoti bo'yicha nafs va ruh o'rtasidagi ziddiyatlar, G'arb ta'limotida esa aql va tuyg'u o'rtasidagi nizolar farqlanishi e'tiborga olinishi kerak. Shu jihatdan bizning yondashuvimizga ko'ra, konfliktologiya nazariyasida Sharq va G'arb yondashuvlarini farqlash muqaddaga muvofiqdir.

Umumkonfliktologiya nazariyasi manbalarida konfliktlarning ijtimoiy, siyosiy, tarixiy va iqtisodiy turlari to'g'risida ma'lumot berilsada, lekin ularda pedagogik xususiyatlar bo'rtib turadi. Misol uchun, ijtimoiy xarakterdagi konfliktlarda ta'lim va tarbiyaga oid ziddiyatlar,

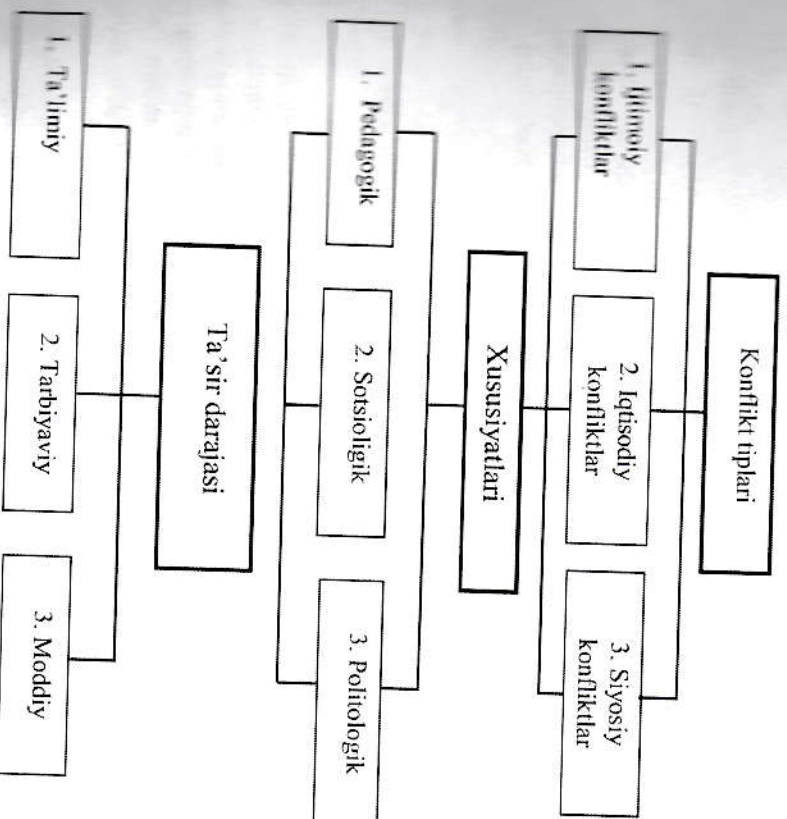
siyosiy konfliktlarda boshqaruv munosabatlarga oid nizolar, tarixiy xususiyatga ega konfliktlarda jamiyat rivojiga oid to'siq va iqtisodiy konfliktlarda esa hayotga oid to'qnashuvlar mavjud. Shu sababli bu konfliktlarning barchasini pedagogik xususiyatga ega deb qabul qilamiz.

Konfliktlar nazariyasida ta'lim va tarbiyaga oid ziddiyatlar alohida o'rin tutadi. Mazkur masalada Sharq manbalarida ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi, ota-ona va ta'lim beruvchi o'rtasidagi ziddiyatlarga alohida urg'u beriladi. Masalan, Abdurauuf Fitratning (1884-1938) "Munozara" (1909 yilda yozilgan) asarida ta'limga oid konfliktlarning quyidagi ko'rinishlari alohida tasniflab o'tilgan:

- ta'limni tashkil etishda manfaatdor tomonlar o'rtasidagi ziddiyatlar;
- ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi tushunmovchiliklar;
- ta'lim beruvchilar o'rtasidagi moddiy kelishmovchiliklar;
- ta'limni tashkil etishdagi jihatlash va ta'lim berishdagi vositalarning natijadorligi to'g'risidagi kelishmovchiliklar.

Bunda Abdurauuf Fitrat Sharq va G'arb ta'lim jarayonini qiyoslab ko'rsatadi. Uning fikricha, Sharq ta'lim muassasalarida (maktablar, madrasalar) mavjud bo'lgan ta'limni tashkil etish sharoitlari eskirib ketganligi sababli ta'lim jarayonida konfliktlar mudom paydo bo'ladi, G'arb ta'lim muassasalarida (maktablar, litseylar) tashkil etiladigan ta'lim jarayoni va muhiti insonparvarlik tamoyillariga asosan tashkil qilinishi sababli ta'lim jarayonida konfliktlar kam uchraydi. Abdurauuf Fitrat bunday fikrga, bizningcha, 1907-1909 yillarda Turkiyada o'qigan davrida kelgan. Chunki u o'qish davrida Yevropa ta'lim tizimi, ayniqsa Fransiya ta'lim muhiti bilan chuqur tanishgan.

Umuman konfliktologiyaning xususiyatlari turli ko'rinishlar, shakllar va atamalar vositasida Sharq manbalarida to'liq ifodalangan. Biz ularni pedagogik xususiyatga ega konfliktlar sifatida qabul qilamiz. Shu sababli biz konfliktlar *tipologiyasini* quyidagicha tasavvur qilamiz:

1.1.1-rasm. Konfliktlar tipologiyasi

Shunday qilib konfliktologiyaning nazariy, ijtimoiy va amaliy xususiyatlarini ko'zga tashlanadi. Bu borada o'zbek milliy pedagogikasi tajribasida o'ziga xos mutafakkirlar o'z davri shart-sharoitidan kelib chiqib munosabat bildirganligiga duch kelamiz. Bizningcha, bu meros konfliktologiya nuqtai nazaridan o'rganilib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Mazkur o'rinda quyidagilarni alohida ta'kidlab o'tish joiz:

- konfliktologiyaning nazariy masalalarini keng darajali ravishda tadqiq etish;
- konfliktlarning ijtimoiy tabiati, xususiyati va ta'sir darajasini o'rganish;

Zero, konfliktologiyani xususiyatlari pedagogik, psixologik, sotsiologik va politologik jihatlariga egaligi bilan diqqatni tortadi. Shu sababli bizning tadqiqotimizda konfliktlarning pedagogik xususiyatlari va ularning boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan turlari tahlili o'z ifodasini topdi. Buning uchun biz pedagog, psixolog va sotsiolog olimlarning fikr-mulohazalari, yondashuvlari va qarashlarini umumlashtirilgan holda qabul qildik. Bizning konsepsiyamizda konfliktologiyani pedagogik xususiyatlarini tashkil qiladi.

Pedagogik konflikt - konfliktologiya nazariyasining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu masala pedagogika fanlari nomzodi M.T.Axmedov va tomonidan maxsus tadqiq etilib, uning "Pedagogik konfliktologiya" monografiyasida o'ziga xos tarzda tahlil qilib berilgan. Bizning yondashuvimizda uning ta'rif quyidagicha: *pedagogik konflikt* - bu ta'lim va tarbiya jarayonida ta'lim ishtirokchilari o'rtasida ro'y beradigan ziddiyatlar majmuidir.

1) "ziddiyat" soʻzi konflikt atamasining madaniy maʼnosi boʻlib, nisbatan ijroviy xususiyatga ega;

- 2) ziddayat- vaqtinchalik hodisa hisoblanadi;
 - 3) ziddiyatda dagʻillik yoki kuch ishlatish otenkasi yuq;
 - 4) ziddiyat- bartaraf etish mumkin boʻlgan xarakterga ega boʻladi.
- Mazkur pedagogik tahlillardan kelib chiqib, biz "pedagogik konflikt" tushunchasini taʼlim va tabiiya jarayonida yuzaga keladigan va bartaraf

Ushbu maqolaga ega bo'lgan ziddiyatlar majmui ma'nosida qo'llaymiz. Ma'rifat va bilim pedagogik konfliktlar hodissasini umumiy Konfliktologiya tushunchasi orqali tushuntirib, uning ko'rinishlari, shakllari va turlari haqida ulaning barqaror etish texnologiyasini tadqiq etish taqozo etiladi. Pedagogik konfliktlar siyosiy, iqtisodiy va sotsial konfliktlarga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu o'rinda mazkur xususiyatlarning eng muhimlarini ta'kidlab o'tamiz.

ta'limiy xarakterga egaligi. Pedagogik konfliktlar eng avvalo ta'lim va tarbiyaviy xarakterga ega bo'lib, u aynan ta'lim jarayonida kelib chiqib, tarbiyalanish hamda odatlanish voqeligidagi yuzaga keladi. Shu sababli pedagogik konfliktlar ta'lim tarbiya va faoliyat voqeligidagi yuzaga keladigan ziddiyatlar hisoblanadi.

Muamalatni xarakterida bo'lishi. Pedagogik konfliktlar muamalatli (vaqtga ega) xususiyatga ega bo'lib, ular kelib chiqishi va oqibatlari muamalat nazariidan nisbatan o'tkinchi ziddiyatlardir. Chunki ularning mavjud bo'lishida ichki va tashqi omillar, zamon va makon ta'sirlari bo'ladi. Shu jihatdan pedagogik konfliktlar muayyan ko'rinishlar, bo'linlar va turlarga xos tarzda yuzaga keladi, vaqt va makon ta'sirida ular mayusishi yoki ko'payishi mumkin.

3. *Shaxslar o'rtasida kechishi.* Pedagogik konfliktlar ta'lim faxroekchilari- o'quvchi va o'qituvchi (murabbiy), o'quvchi va o'quvchi, o'quvchi va ota-ona, o'quvchi va maktab jamoasi o'rtasida kechadigan ziddiyatlardir. Shu jihatdan bu hodisa aniq obyektlarga ega bo'lib, uring darajasi va oqibatlari shaxslarga bog'liq bo'ladi.

4. *Bartaraf etish omiliga egaigi.* Pedagogik konfliktlar ta'limiy, modelatli, shaxslar o'rtasida kelish xususiyatlariga egaigi bilan bartaraf etish faktori mavjud bo'ladi. Chunki pedagogik konfliktlarda zo'ravonlik, kuch ishlatish yoki tahdid xususiyatlari bo'lmaydi, aksincha, ularda o'qitish, o'rganish, o'zlashtirish va ko'nikish xususiyatlari bo'lganligi uchun bartaraf etish imkoniyatlari mavjud.

Zero, pedagogik konfliktlar ana shunday o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan bilan siyosiy, iqtisodiy va sotsial ziddiyatlardan farqlanadi. Hunda yana quyidagi o'qitish jarayoniga oid pedagogik nizolarni ham hisobga olish lozim.

O'quv jarayonidagi nizo — bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida mavjud bo'lgan masalalarni hal qilishda tomonlarning bir-biri bilan bir va birinchi katta oltinagahligi nufayli vujudga keladigan xarakteristik.

Ta'lim jarayonidagi nizolar har qanday kishilar kayfiyatiga salbiy ta'sir qiladi va ularning bilim olish qobiliyatini, istak-xohishini pasaytiradi, guruhdagi "ruhiy iqlim"ni yomonlashtiradi, o'quvchilar qo'nimsizligini ko'paytiradi. Shuning uchun bu masalalarga doimo e'tibor berish, ta'lim olayotgan guruhlarni boshqarishni, o'quvchilar turg'unligini ta'minlovchi shartlardan biridir. O'qituvchi har bir aniq vaziyatning tagiga adolat va obyektivlik bilan yetishi, tegishli xulosalar chiqarishi kerak.

Pedagogik – psixologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, «ruhiy iqlim» yaxshi bo'lgan, intizomli bo'lgan joyda faqat bilim olish yuqori emas, balki pedagogik nizolar ham anchagina kam, o'quvchilarning o'z bilimidan katta qoniqish olayotgani ko'zga tashlanib turadi.

Ta'lim jarayonida nizoli vaziyatlar turli sabablarga ko'ra vujudga kelishi mumkin. Ulardan:

- ta'limni tashkil qilishdagi kamchiliklarni;
- rag'balantirishning takomillashtirilmagani;
- yomon ta'lim sharoitlarini;
- ta'lim to'g'risidagi qonunlarni buzishni;
- o'qituvchi saviyasining pastligi;
- o'zaro munosabatlar madaniyatining qoniqsizligi va hokazolarni ko'rsatish mumkin.

Pedagogik nizolarning uch turi uchrab turadi: O'qituvchi va o'quvchi orasidagi nizo bir o'quvchining o'ziga bir-biriga zid topshiriqlar berilib, o'qituvchining talabi bir-biriga mos kelmay, o'quvchi bunday holda nima qilishini bilmay xunob bo'lgan hollarda vujudga keladi. Masalan, ta'lim muassasasida o'qituvchi o'quvchiga vazifa berib, vazifaning bajarilishini o'qituvchi talab qildi, deylik. Keyinroq esa o'qituvchi o'quvchidan bu vazifalarga nihoyatda ko'p vaqt sarflagani va natijada, qolgan vazifalarga tayyorlanmaganidan shikoyat qilsa, bunday talab oldingi talabga zid bo'lib chiqadi. Oqibatda o'quvchi nima qilishni bilmay xunobi oshadi.

O'qituvchi va guruh o'rtasidagi nizo ko'p hollarda ularning u yoki bu masalaga bo'lgan nuqtai nazarlarining mos tushmasligi, O'qituvchi guruhlar o'rtasida vazifalarni taqsimlash, guruhlar bilan o'qituvchi o'rtasida esa ta'lim olish sharoitining qoniqsizligi kabilar yuzasidan vujudga kelishi mumkin. Eng yaxshi talabaga ikki nomzod qo'yilganda ham shu turdagi nizolar kelib chiqish hollari bo'ladi. O'qituvchi va

o'quvchilar orasidagi nizo hayotda keng tarqalgan nizolar. Bunday nizolar ta'lim olish jarayonida quyidagicha bo'lishi mumkin, masalan:

- o'qim talabalarning vazifani bajarmasligi;
- muamzani ravishda besabab dars qoldirishi;
- darslarda intizom saqlamay o'qituvchining asabiga tegishi;
- o'qituvchining bir o'quvchini boshqa o'quvchidan ustun qo'yishi va hokazo.

Xush o'qituvchining guruh bilan to'qnashuvi ham o'qituvchi va guruh o'rtasidagi kelishmovchilik oqibatida bo'ladi. O'quv jarayonida har bir o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro munosabati ikki tarkibiy darajada formal (yoki rasmiy) va noformal (yoki norasmiy) doirada amalga oshadi.

Har ikkala o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro munosabatlar de facto bir-biriga ta'sir qilib, shu jarayonda nizoli holatlar ham vujudga kelib turadi. Mavhumligiga qarab, pedagogik nizolar ochiq yoki yopiq ko'rinishda bo'lishi mumkin.

Ochiq nizolar odatda o'qituvchi va o'quvchining ko'z oldida, to'g'ri-ridan-to'g'ri vujudga keladi. Ular to'qnashish sodir bo'lgunga qadar ko'chib e'tilgan bo'ladi. Bunday nizolar rahbariyat nazorati ostida turganligi sababli ta'lim jarayoni uchun unchalik xavf tug'dirmaydi va ularni boshqarish oson kechadi.

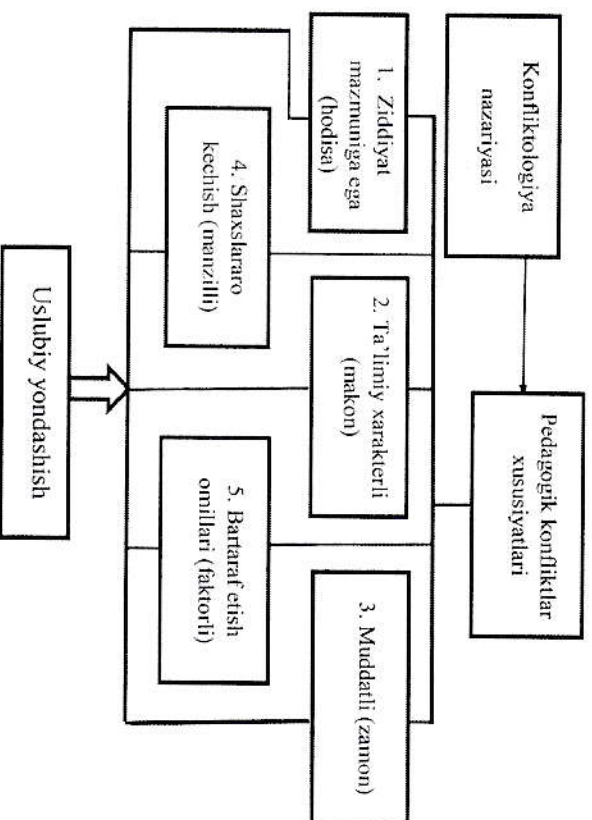
Yopiq nizolar bunday nizolarni asta-sekin belgilangan fursatda portlayotgan minaga o'xshatib bo'ladi. Agar nizo hali "yetilmagan" yoki sharoit boshqalar nigohidan yashirilsa, boshqacha qilib aytganda, nizo o'qituvchi va o'quvchi "ichida" bo'lsa, bilimgi, bu nihoyat xavfli va uzoq boshqarish juda qiyin. Yopiq nizolar ko'pincha, fitna, ig'vo, hiyla moyung, hisq-fasod shaklida rivojlanish oqibatida vujudga keladi. Ular o'ziga fitna solish, buzg'unchilikka qaratilgan bo'lib, yolg'on-yashiq, uyidma, bo'hton gaplar o'quvchilar uchun asosiy quroi vazifasini bajaradi.

Xarakteriga qarab, pedagogik nizolar obyektiv yoki subyektiv nizolarga bo'linadi. *Obyektiv nizolarga* ta'limning rivojlanish jarayonida yuzaga chiqadigan real kamchiliklar va muammolar bilan bog'liq nizolar kiradi. *Subyektiv nizolarga* o'qituvchi va o'quvchilarning u yoki bu voqealikka bo'lgan shaxsiy fikrlarining turlichaligi oqibatida vujudga keladigan nizolar kiradi. Shunday qilib har qanday mahoratli o'qituvchi jamoadagi nizolardan uzoq bo'lishga harakat qilishi lozim. O'zaro

munosabatlarda faqat yaxshilikka yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Eslatib o'tish joizki, o'quvchi va o'zgalarsidagi konfliktlar ziddiyat xarakteriga, o'qitish jarayonidagi konfliktlar esa nizo xarakteriga ega bo'ladi. Bunda ziddiyat va nizolarning mazmuni pedagogik konfliktlar omillarini o'taydi. Shu sababli bizning yondashuvimizda, pedagogik konfliktlar keng qamrovli tusga ega bo'ladi.

Shunday qilib pedagogik konflikt hodisasi mazmuni quyidagicha idrok etiladi:

1.2.1-rasm. Pedagogik konfliktlar tizimi

Keyingi vaqtlarda zamonaviy jamiyatlardagi insonga bo'lgan turli ilmiy-texnik, ma'naviy, iqtisodiy va sirlarning haddan ziyod o'rtib borishi, zamonaviy jamiyatlarda yashash tarzining murakkablik tomon o'rtib borayotganligi odamlar to'qnash kelishi mumkin bo'lgan turli konfliktli vaziyatlarni ham oshirmoqda. Shunday ekan, nizo (konflikt)lar inson hayotining ajralmas tarkibiy qismi bo'lar ekan, konfliktlarni tan olmaslikning, ularni inobatga olmaslikning ilojisi yo'q. Faqat nizolarni boshqarish, ularning yechimini topishga o'rganish lozim.

Nizolar tipologiyasi, ya'ni ularning o'ziga xos tiplarga, ko'rinishlarga bo'linishi ancha muvofiq hodisa hisoblanadi. Chunki har bir real konflikt faqat bir o'ziga xos bo'lgan xususiyatlardan iborat bo'ladi. Shu sababli nizolarni, nizolarni o'zlash guruhlariga ajratib o'rganish bir oz qiyin bo'lgan bo'lsa ham, ammo nizolarni biror to'xtamga, biror joriy natijaga keltirish usullari jihatidan ba'zi umumiy qoidalar va tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin. Nizodan pedagogik jarayonda muvofiq foydalanish uchun afzal nizo nazariy bilimlarga ega bo'lish kerak: uning dinamikasini va uning barcha tashkil qiluvchilarini yaxshi bilish kerak. Nizoli jarayon to'xtatish haqidagi hayotiy tasavvurlarga ega bo'lgan insonga nizodan foydalanish texnologiyasi to'g'risida gapirish foydasizdir.

Nizo – ishtirokchilari, qiziqishlari, qadriyatlari yoki tushunchalari mos kelmasligi sababli yuzaga keladigan ikki yoki undan ortiq sub'ektlar o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro aloqalar shakli sub'ektlar individ, guruh, o'z-o'zaro birlan kelki nizolar holatlarida bo'ladi. "Nizo" va "nizoli vaziyat" tushunchalarini ajratishni bilish kerak, ular o'rtasida katta farq bor.

Nizoli vaziyat – ijtimoiy sub'ektlar o'rtasida haqiqiy qarama-qarshilikni yuzaga keltiruvchi hodisadir. Asosiy belgisi – nizo predmeti yuzaga kelishi, lekin hozircha ochiq faol kurashning yo'qligidir. Ya'ni to'qnashuv rivojlanishi jarayonida nizodan oldin har doim nizoli vaziyat yuzaga keladi, uning asosi hisoblanadi. Nizolar hozirgi zamonning eng dolzarb ijtimoiy muammolaridan biridir. Nima sababdan mehnat jamoalarida turli xil nizolar kelib chiqadi? Buning bir necha sabablari bor. Demak, yuqoridagi holatlar ko'p hollarda quyidagi hodisalar nizoli vaziyatlarni keltirib chiqaradi:

- 1) ta'sirning yo'nalishiga ko'ra: vertikal va gorizontal;
- 2) nizoni hal qilish usuliga ko'ra: antagonistik va kelishuvga olib keladigan nizolar – kompromiss;
- 3) namoyon bo'lish darajasiga ko'ra: ochiq, yashirin, potensial, asosli;
- 4) ishtirokchilar soniga ko'ra: shaxsiy, shaxslararo, guruhlararo;
- 5) kelib chiqish tabiatiga ko'ra: milliy, etnik, millatlararo, ishlab chiqarish, hissiy-emotsional.

Nizolarning yuzaga kelishida ikki xil shart-sharoit mavjud. Ob'ektiv shart-sharoitlarga: mehnat qilish uchun sharoitning yomonligi; xodimlar orasida majburiyat va vazifalarning noto'g'ri taqsimlanganligi; boshqaruv tizimidagi nomutanosibliklar; qo'yilgan vazifalarga mos professional xodimlarda kuzatilmayotgani; ishchi o'rinlarining yetishmasligi

tufayli, ishlarning taqsimlanishidagi adolatsizlik; mehnatni tashkil etishva mehnatga haq to'lashda adolatsizlik holatlarining kuzatilishi. Nizolarning yuzaga kelishida subyektiv shart-sharoitlarga: ishbiar-monlik munosabatlarida negativ yo'llarning ko'rinishi; shaxslararo munosabatlarda shaxsga oid xususiyatlarning namoyon bo'lishi; muomalani tashkil etishda no'noqlik va savodsizlikning kuzatilishi. Har bir nizo alohida hodisa sifatida tahlil qilinadi, lekin ularning barchasiga hos bo'lgan ayrim qonuniyatlar borki, ularga avvalo uning bosqichlari yoki fazalari kiradi:

Nizo oldi bosqich – konfrontatsiya.

Nizoning o'zi – kompromiss yoki janjal.

Nizodan chiqish – muloqot yoki dissonans.

Demak, birinchi bosqichda konkret masala yuzasidan fikrlar yoki qarashlarda tafovut yoki qarama-qarshilik uchun shart-sharoit paydo bo'ladi. Ikkinchi bosqichda har ikkala tomon o'z qarashlarini qarshi tomonikidan afzal bilib, ochiqchasiga bir-birlarini ayblay boshlaydilar. Nizoli holatlarda shaxsning qanday xulq-atvor xususiyatlarini namoyon etishiga qarab turli toifalar kuzatiladi. Nizoli vaziyatlarda olti xil shaxs toifalarini ko'rsatish mumkin. Bular:

1. **Namoyishkorona toifadagi nizoli shaxslar:**
2. **Rigid toifadagi nizoli shaxslar:**
3. **Boshqarib bo'lmaydigan toifadagi nizoli shaxslar:**
4. **Aniqlikni talab etadigan toifadagi nizoli shaxslar:**
5. **Nizosiz toifadagi nizoli shaxslar:**
6. **Maqсадga yo'naltirilgan toifadagi nizoli shaxslar:**

1. **O'quvchi shaxsidagi ziddiyat.** Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy, ruhiy va estetik o'sishda bo'lgani bois Ongi va Qalbida mudom o'zgarishlar jarayonida kechadi. Buning natijasida tabiiy ravishda ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchisi shaxsida ziddiyatlar yuzaga keladi. Pedagogik xarakterdagi bunday ziddiyatlarning asosiy ko'rinishlari quyidagilardir:

- a) o'z manfaatini ustun qo'yishi;
 - b) bilimga qiziqishning susayishi;
 - v) noaxloqiy xatti-harakatlarga qiziqish;
 - g) xarakterida salbiy odatlarning paydo bo'lishi.
- O'quvchi shaxsidagi bu ziddiyatlar tabiiy va ijtimoiy xususiyatga egaligi bilan ahamiyatga ega. Chunki bunday ziddiyatlar ayrim

ta'lim jarayonida yuzaga kelishi bilan e'tiborni tortadi. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchisi har bir bola shaxsida paydo bo'ladigan va muhandis kechadigan bunday ziddiyatlarni mudom kuzatib borishi kerak.

Ushbu pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quvchi shaxsida yuzaga keladigan ziddiyatlar bo'yicha nazariy tushuncha, kashbiy bilim va ko'nikmani egallashi taqozo etiladi. Shuning uchun olti pedagogik ta'lim jarayonida mutaxassislik fanlarini o'qitishda qayildagicha belgilash mumkin:

1. **O'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ziddiyat.** Boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh xususiyatlariga ko'ra rivojlanish xususiyatlariga ega bo'ladi. Ularda shaxs bo'yib yetishining asosi bo'lgan "Men"lik tuzgunchi tarkor o'sish jarayoniga kiradi. Bu omillar ularning o'zaro ziddiyatlariga boshbiga asos bo'ladi. Bunday ziddiyatlarning asosiy tufayli quyidagicha belgilash mumkin:

- a) xarakterlarning mos tushmasligi;
 - b) katti-harakatlarda "Men"tuzg'usining ustuvor qo'yilishi;
 - v) o'zaro arazlashish, gaplashmaslik va gina qilish;
 - g) o'ziga yaqin tutuvchi o'rtog'i yoki narsalarini qizg'onish;
- O'quvchilar o'rtasidagi bu o'zaro ziddiyat turlari muddatli(o'tkinchi) va doimiylik xarakterida bo'ladi. Shuniisi borki, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida paydo bo'ladigan o'zaro ziddiyatlar intuitiv xarakterda bo'ladi. Unga ko'ra, subyektiv omillarga ko'ra bunday ziddiyatlar kelib chikadi va shu sababli ularga o'zga shaxslarning ta'limiy-hilal, murabbiylar yoki katta yoshlilarning) aralashishi salbiy asosiyatlariga olib keladi.

O'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ziddiyatlar "men"lik tuzg'usining boshlab unutil bo'lmaydi. Kuzatishlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu ziddiyatlar o'zga shaxslarning noto'g'ri aralashuvi tufayli *daromiylik* tufayli keladi.

2. **O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyat.** Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nisbatan ideal shaxs - bu o'qituvchidir. O'zbekistonning hozirgi sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchisi maktabgacha ta'lim muassasasida Murabbiyga ko'nikma hosil qilgan bo'ladi, biroq boshlang'ich sinf o'qituvchisi ular uchun Ustoz maqomini oladi. Chunki O'qituvchi asosiy e'tiborni ta'limga, ya'ni o'qitish va bilim berishga qaratadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'lim jarayonida *talabni* me'yoriidan oshirishi yoki noto'g'ri qo'yishi natijasida o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida muddatli ziddiyatlar paydo bo'ladi. Bu ziddiyatlarning asosylari quyidagilardan iborat:

- a) o'qituvchi talabini bajarmaslik;
- b) o'qituvchining so'ziga kirmaslik;
- v) topshiriqlarni chin diildan bajarmaslik;
- g) faollik ko'rsatmaslik.

Bu ziddiyatlar shiddatli xususiyatga ega bo'lsada, lekin ular boshlang'ich sinf o'quvchisining ruhiy, ma'naviy va fikriy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'zi va o'quvchi o'rtasida paydo bo'layotgan anglashimovchilik yoki tushumovchiliklarni o'z vaqtida ilg'ashi va unga munosabat bildirishi kerak.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi va O'qituvchi o'rtasidagi ziddiyatlar ba'zan o'quvchining O'qituvchini o'zgalardan qizg'onishi natijasida yuzaga keladi. Shu sababli bu voqealik pedagogik xarakterda bo'lishini unutilib bo'lmaydi.

Hozirgi zamon ta'lim tizimida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi pedagogik konfliktlar tarbiyaviy ma'nodagi nizolar ko'rinishida namoyon bo'lmog'da. Bugungi kunda butun dunyoda tajovuzkor muhitning kuchayishi kuzatilmoqda. Bu nafaqat millatlaro munosabatlarga, balki shaxslar o'rtasidagi munosabatlarga ham tegishli. Shu sababli, bolalarni boshqalarga nisbatan mehribon munosabatlarda bo'lishga o'rgatish, boshqalarga e'tibori bo'lishga o'rgatish juda muhimdir. Afsuski, zamonaviy dunyo muammosi maktab hayotini saqlab qolmadi. Hozirgi nashrlarda ko'pincha maktabdagi nizo muammosi ko'tariladi. Ularning manbai qoida tariqasida, o'qituvchining bola shaxsiga qiziqishining pasayishi, uning ichki dunyosini tushunishni istamasligidir.

Muammoli va ziddiyatli vaziyatlarning paydo bo'lishi, shuningdek, o'qituvchilik kasbining jamiyatdagi obro'sining pasayishi, maktabni boshqarishda avtoritarizm va maktab jamiyatida shaxslararo munosabatlardagi keskinlikning kuchayishi bilan bog'liq. Kandan kam hollarda nizolar zo'ravonlik bilan birga kechadi. Ba'zilar o'qituvchi uchun ham, bola uchun ham juda ayanchli oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Pedagogik mojaroni o'quv jarayoni ishtirokchilarining kasbiy va shaxslararo o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan keskinlashtirilgan subyekt-subyekt qarama-qarshiliklarning namoyon bo'lishi shakli sifatida

ko'rib chiqilishi mumkin, bu ko'pincha ularda salbiy hissiy munosabatlarga olib keladi va to'qnashuv tomonlarining nizolarini, uning sabablarini o'ziga qitib olib qayil qilish bilan bildiradi. Shunday qilib, pedagogik mojaroni mo'jalararo ta'lim sifatida talqin qilishda, avvalambor, uning yo'nalishi (o'quv jarayoni) asosiga, predmetlarning o'ziga xosligiga (o'qituvchilar va o'quvchilar) va kuraning hissiy asoslariga e'tibor qaratiladi. Pedagogik mojaraning kuchaygan subyekt-subyekt qarama-qarshiliklarning namoyon bo'lish shakli ekanligiga alohida e'tibor qaratish lozim, bu uni oldini olish va bartaraf etish usullarini aniqlash uchun juda muhimdir.

Pedagogik ziddiyat obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra yuzaga keladigan murakkab hodisa. Obyektiv sabablarga mamlakatdagi o'qituvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, xususan, ushbu sohada, tuman va o'quv markazidagi pedagogik faoliyatning o'ziga xos shartlari kiradi. Subyektiv sabablarga aynan, maktab jamiyatidagi shaxslararo munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, o'quv jarayonidagi har bir ishtirokchi shaxs psixologik tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari, ya'ni shaxsning individual psixologik, ijtimoiy-psixologik va ilmiy-g'oyaviy fazilatlar bilan bog'liq shunday qilib, biz aytishimiz mumkin, pedagogik ziddiyat qoida tartibida, subyektiv omilni tegishli ravishda kiritish bilan obyektiv shartlarni asosida yuzaga keladi. Biroq amalda maktab jamiyatidagi nizolarini o'z o'zida aynan subyektiv omil ustuvor ahamiyat kasb etishidan iborat bo'lgan ko'plab dalillar mavjud. To'qnashuvlarning ayrim turlari shaxslararo ko'rib chiqilgan. O'qituvchilarga ko'ra, «o'qituvchi-shogird» kabi quyidagi mojalar kelib chiqadi: darsda tartibning buzilishi; uy vazifalarning yomonligi; o'quvchilar o'rtasidagi nosog'lom munosabatlar.

O'quvchilar nuqtai nazaridan o'qituvchilar bilan nizolarning sabablari quyidagilar: o'qituvchining haqorat qilishi, qo'pollik, o'zini tutishi; bilimlarni baholashda noxolislik; darsga befarq bo'lgan holda kirish; uy vazifalarini o'z vaqtida o'qitish; o'qituvchi yuboriladigan darslar. Ko'plab mojalarlarning sababi o'qituvchilarning o'z o'ziga o'qituvchilarga nisbatan hurmatsiz munosabati, o'qituvchi ittifoqchi va sherik sifatida ko'rishni istamaslik yoki bilmaslik. Maktabdagi nizolarning obyektiv sabablari quyidagilar bo'lishi mumkin: o'qituvchilarning charchoqlari; oldingi darsdagi nizolar; mas'uliyatli nazorat ishi o'ziga o'ziga oid janjal; o'qituvchining kayfiyati; darsda ishini tashkil eta olinmaslik; salomatlik holati va shaxsiy fazilatlar. O'qituvchining shaxsiyati mojarada o'qituvchilarning ziddiyatli xatti-harakatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Ularning ta'siri turli jihatlarda o'zini namoyon qilishi mumkin.

Birinchidan, o'qituvchining boshqa o'quvchilar bilan o'zaro munosabat uslubini tengdoshlar bilan munosabatlarda ko'payish uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, birinchi o'qituvchining mulqot uslubini va pedagogik taktikasi o'quvchilarning sinfdoshlari va otalari bilan shaxslararo munosabatlarni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy aloqa uslubini va «hamkorlik»ning pedagogik taktikasi bolalarning bir-biri bilan eng ziddiyatsiz munosabatlarini belgilaydi. Biroq bu uslub o'z soni boshlang'ich sinf o'qituvchilariga tegishli. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari aniq funksional mulqot uslubiga ega bo'lib, sinfdagi shaxslararo munosabatlarining keskinligini oshiruvchi usullardan biriga rioya qilishadi. Ko'p sonli nizolar «avtoritar» o'qituvchilar va o'rta maktab yoshidagi munosabatlarni tavsiflaydi.

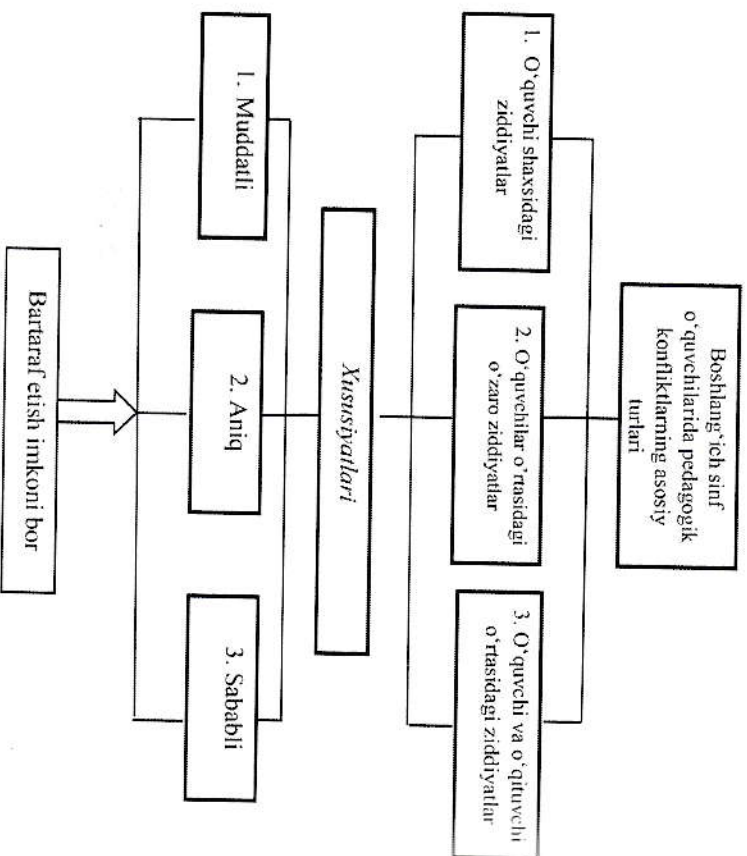
Ikkinchidan, o'qituvchi o'quvchilar to'qnashuvlariga aralashishga, ularni tartibga solishga majburdir. Bu albatta, ularning bostirilishini anglatmaydi. Vaziyatga qarab, ma'muriy aralashuv kerak bo'lishi mumkin yoki ehtimol yaxshi maslahat orqali qarama-qarshi odamlarni birgalikdagi faoliyatga jalb qilish, boshqa o'quvchilar, ayniqsa, sinf rahbarlari va boshqalar ziddiyatini hal qilishda g'atnashish ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va tarbiya jarayoni, har qanday rivojlanish singari, ziddiyatlarisiz mumkin emas. "O'qituvchi-shogird" to'qnashuvlarida quyidagi kichik tiplarni ajratish mumkin:

- 1) o'quvchining o'quv faoliyati, o'quv topshiriqlaridan tashqari bajaradigan faoliyati;
- 2) maktabda va undan tashqarida o'zini tutish qoidalarini buzgan o'quvchining xatti-harakati;
- 3) o'quvchilar va o'qituvchilarning hissiy va shaxsiy munosabatlari sohasida yuzaga keladigan munosabatlar.

Faoliyat ziddiyatlari o'qituvchi va talaba o'rtasida yuzaga keladi va o'quvchining o'quv topshiriqlarini bajarishdan bosh tortganligi yoki yomon bajaritganligi bilan namoyon bo'ladi. Shunga o'xshash mojarolar ko'pincha o'quv jarayonida o'qituvchi qisqa vaqt davomida mavzuni sinfda olib boranda va u bilan talaba o'rtasidagi munosabatlar akademik ish bilan cheklanib qolishi kabi qiyinchiliklarga duch keladigan talabalar bilan ro'y beradi. So'nggi paytlarda bunday nizolarning ko'payishi kuzatilmog'da, chunki o'qituvchi ko'pincha mavzuni ustalik bilan talab qiladi va belgilarni intizomni buzganlarni jazolash vositasi sifatida ishlatadi. Bunday holatlar qobiliyati, mustaqil o'quvchilarning maktabdan chiqib ketishiga olib keladi, qolganlari umuman o'qishga bo'lgan qiziqishni kamaytirmog'da.

O'qituvchining mojaronilal qilishdagi har qanday xatosi yangi o'quvchilar va munosabatlarni keltirib chiqaradi; pedagogik faoliyatdagi ziddiyatni muvofiqlashtirish natijasidan ko'ra oldini olish osong'iq. O'qituvchi ziddiyatda o'z pozitsiyasini qanday qilib to'g'ri aniqlashni bilishi juda muhim, chunki sinf jamoasi ularning tomonida bo'lsa, unga ushbu vaziyatdan chiqishning eng muvofiq yo'lini topish osong'iq bo'ladi. Agar sinf intizomni buzgan kishi bilan munosabat bo'lishni boshlasa yoki ikki tomonlama pozitsiyani egallasa, bu natijali oqibatlariga olib keladi (masalan, nizolar doimiy bo'lib qolishi mumkin). Munosabatlardagi nizolar ko'pincha o'qituvchining muammoli xatti-harakati natijasida yuzaga keladi va xususiyatiga ega. Ushbu nizolar shaxsiy mulqotda, uzoq davom etadigan xususiyatga ega. Ushbu nizolar shaxsiy mulqotga ega bo'lib, o'quvchining o'qituvchiga dushmanligini keltirib chiqaradi va uzoq vaqt davomida ularning o'zaro munosabatlarini buzadi.

Shunday qilib, ziddiyat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi aloqa jarayonida o'ziga xos muntazamlikdir. Bu muqarrar ravishda muayyan holatlar natijali yuzaga keladi. Ammo ularga e'tibor berilgan holda, mojaroni u boshlangan bosqichda bartaraf etish mumkin. O'quvchi muvofiqlashtirish natijasida o'qituvchiga qaraganda butunlay boshqacha tarzda ko'ra olishni bilish kerak. Buni nizoni hal qilish bosqichida hisobga olish kerak. Ayrim vaziyatlarga bog'liq holda, ziddiyatli vaziyatni shaxsiy mulqot bilan yaratish juda muhimdir. Mojarolarni hal qilish jarayonida ergashish, mojaroning boshqa tomonini hurmat qilishni o'rganish uchun ijobiy namuna bo'lishi kerak — oxir oqibat, bolalar mulqotda mulqotda oqsoqollar, otalari va o'qituvchilar xatti-harakatlarini o'rganishadi. Shuningdek, o'qituvchi tomonlarni xafa qilmaslik uchun muvofiqlashtirish natijasida o'qituvchi mulqotini kerak. Bunday vaziyatlarda mulqot e'tiborini bilimini o'qituvchi insoniy qadriyatlarini biladigan va mulqotdan ham u uchun qadri bo'lgan haqiqiy insonni tarbiyalay oladi. Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarining asosiy turlarini quyidagicha yaxlit holda idrok etish mumkin:

1.2.2-rasm. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning asosiy turlari

1.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining nazariy masalalari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuzaga keladigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning qulay va maqbul yo'llari mavjud. Bu o'rinda ularning eng muhimlariga e'tiboringizni tortamiz.

1. Muammo aniqlash. Boshlang'ich sinf pedagogik kadrlari mudom va izchil ravishda o'quvchilarni kuzatib borishi haqida bu kuzatuvlarini qayd qilib borishi kerak. Chunki 6-11 yoshli o'quvchilarning jismoniy, yosh va ruhiy rivojlanish xususiyatlari buni taqozo etadi. Shu

undan boshlang'ich sinf o'quvchilarida ziddiyatlar ko'rinishi paydo bo'lganda pedagogik konfliktlar o'z vaqtida o'qituvchi tomondan bartaraf etilishi kerak. Buning uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- 1) o'quvchilarning o'zini tutishi va xatti-harakatlariga e'tibor berish;
- 2) o'quvchilarning o'zgalarga munosabatiga diqqat qilish;
- 3) o'quvchilarning faol yoki passivligini aniqlash;
- 4) o'quvchilarning kun tartibini tekshirish.

Bunday yo'l tutish boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuzaga kelgan pedagogik konfliktlarning turlari, ko'lam va xarakterini to'g'ri hamda o'z vaqtida aniqlash imkonini beradi. Shu sababli, bu borada kuzatuv samarali hisoblanadi. Birinchi Renessans davrining yirik muhojirlaridan biri Homid Termiziy (IX asr) kuzatuv metodida quyidagicha yo'l tutish samara berishini ta'kidlaydi:

- 1) ishga qalban kirishish;
- 2) g'arazsiz harakat qilish;
- 3) faqat maqsadga ishonish.¹

Bu tavsiyalarga amal qilish boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlarni aniqlash imkonini beradi. Unga ko'ra, O'qituvchi faqat o'quvchiga ishonishi, o'z ishiga chin dildan, xolis va haqiqatga rioya qilish qoidalariga rioya qilishi shart. O'qituvchilarning muammoni aniqlashi yashirin tarzda olib borilishi lozim, toki o'quvchi harqatining daxlsizligi ta'minlansin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuzaga keladigan pedagogik konfliktlar muammosini aniqlash uchun har bir o'qituvchilarning individual ushbu bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida mazkur masala bo'yicha tegishli ravishda muammolarga ega bo'lish lozim.

2. Muammo bartaraf etish. Boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlar masalasida eng muhimi ularni bartaraf etishdir. Buning uchun O'qituvchi uch jihatga diqqat qilishi kerak: birinchisi, aniqlangan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish "Yo'l xaritasi"ni belgilab olish; ikkinchisi, bartaraf etish metodini belgilash; uchinchisi, yondashni vositalari va kuchlarini mo'ljallash. Shundan keyin bartaraf etish ishiga kirishiladi.

¹ Al-Hafiz Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. // To'la asarlar to'plami. 10-jild -T. "Fan", 2003. 140-bet.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlar turlarini bartaraf etishda quyidagilar tavsiya etiladi:

- 1) pedagogik konfliktlar sabablari va omillarini yo'q qilish;
- 2) o'quvchi bilan do'stona va individual ishlash;
- 3) ota-onalar yoki ularning o'rmini bosuvchi shaxslarning o'quvchiga ta'sirini kamaytirish;
- 4) o'quvchi munosabatini ustuvor qo'yish.

Bunday yondoshuv o'quvchida ishonch uyg'otadi, unga ruh beradi va O'qituvchiga nisbatan oshkora munosabatda bo'lishiga asos bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlar turlarini bartaraf etishda *subbat* metodi kutilgan samarani berishni ta'kidlab o'tish joiz. Unga ko'ra, subbat davomida o'qituvchi faqat tinglovchi va tahlil qiluvchi, o'quvchi esa so'zlovchi va ma'lumot beruvchi vazifasini bajaradi. Birinchi Renessans davrining mashhur mutafakkirlaridan biri Abu Bakr Hamadoniy (X asr) subbat metodi qoidasini quyidagicha belgilab ko'rsatadi:

- subbatdoshdan ta'ima qilmaslik;
- yuksak darajada toqati bo'lish;
- subbatdosh sirini oshkor etmaslik.¹

Bunday yo'l tutish boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlar turlari, ko'rinishlari va shakllarini kutilgan darajada bartaraf etish imkonini beradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilari oliy pedagogik ta'lim jarayonida pedagogik fanlarni o'zlashtirish vositasida o'quvchilaridagi konfliktlarni bartaraf etish va muammoni o'z vaqtida aniqlash ko'nikmasini o'zlashtirish shart hisoblanadi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim jarayonida tashkil etiladigan turli maxsus kurslar, to'garaklar va maktab-laboratoriya ishlarida faol ishtirok etish zarur.

3. *Muammoni hal etish samarasini baholash.* Boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning samarasi uni baholab borish bilan baholanadi. Bunda quyidagilarga amal qilish tavsiya etiladi:

- a) muammoning hal qilinganlik darajasini belgilash;
- b) muammoning hal qilishda ta'lim ishtirokchilari faoliyatini baholash;
- v) keyingi xatti – harakat yo'nalishlarini aniqlash.

¹ Shu manba. 209-bet

Bunday yondashuv pedagogik konfliktlarni muntazam bartaraf etib bo'lish imkonini beradi. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisi maxsus "Monitoring dafari" ga ega bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yuzaga keladigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish va muammoni hal etish samarasini baholash ko'nikmasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'zlashtirilishini eslatib o'tish joiz.

Boshlang'ich sinflarda pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning eng maqbul yo'llaridan biri o'quvchilarning, yosh, jismoniy va ruhiy-ma'naviy xususiyatlarini hisobga olishdir. Boshlang'ich maktab o'quvchisi mo'rtligi, hissiy tajribalarning qisqa davomiyligi bilan ajralib turadi, agar biz, albatta, bolani tushkunlikka soladigan chugur zarbalar haqida gapirmaslik kerak bo'ladi. Hissiy o'zgaruvchanlik va yuqori darajadagi muvofiqlik yosh o'quvchining psixikasini himoya qilishga yordam beradi. Ammo, bu yoshdagi o'quvchilarning asabiy, tajribalarining qisqa davomiyligi o'qituvchi hamma narsani unutib qo'yadi degan bahona bilan unga beparvo bosim o'tkazishga asos bermaydi. Yana bir psixologik haqiqat shundaki, boshlang'ich maktab yoshdagi bolalar uchun kattalar va eng avvalo, o'qituvchilar tomonidan himoyalash uchun xarakterli ehtiyoj mavjud. Har qanday qiyin vaziyatda u o'qituvchiga qarab, undan yordam va madad kutadi. Agar uning umidlari bajarilmasa, agar u yolg'iz tajribaga ega bo'lsa, zarba yomola kuchayadi, va bundan ham yomoni, bola o'qituvchiga yordam ko'rish o'rtinga, buning aksini qiladi.

Boshlang'ich sinflarda ziddiyatlarning tarkibi ancha bargavor va ancha ishtirokchilar o'quvchilar va o'qituvchilardir. Bir nechta bor konfliktatsiyalar: ziddiyatlar, bir tomondan – o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasi past bo'lgan o'quvchilar va bolalar, obro'li va nufuzli bo'lmagan, o'g'ril bolalar va qizlar guruhlari. Boshqa tomondan, turli xil mahorat darajalari va mahorat darajasidagi o'qituvchilar. Ular orasida – juda obro'li, zolim, o'quvchilar reytingida o'racha va katta pedagogik ish ustalari. Qarama-qarshiliklar orasida sezilarli ustunlik kuchli boshlang'ich maktab o'qituvchilaridan iborat. O'qituvchilar bilan ishlashda va jamoadagi obro'-e'tibor jihatidan qarama-qarshi bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining soni teng nisbada keltirilgan. Bundan kelib chiqadiki, o'qituvchilarning ish uslub va o'quvchilar bilan muloqot qilish amaliyotiga ziddiyatlar hamroh bo'ladi, ularning

kasbiylik darajalariga qarab barcha turlar mavjud.

Boshlang'ich sinflardagi mojarolarni mazmuni va sisenariysi bo'yicha tahlil qilish va umumlashtirish sharti ravishda uchta guruhga bo'linishi mumkin: didaktik, axloqiy va axloqiy bo'lmagan ziddiyatlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida yuz bergan keskin voqealar aslida xilma-xilligi bilan farq qilmaydi. Maktab o'quvchilari orasida ruhiy shikastlanishlar yuzaga keladigan joylarda «o'quvchi-o'qituvchi» munosabatlarning uchta guruhi ustunlik qiladi. Ular darsda uchraydi va metodologiyaga o'z mazmuni bilan bog'liq emas, balki o'qituvchining xulq-atvori, ya'ni uning taktikasi, uslub, o'quvchilar harakatlariga munosabati bilan bog'liq. Hodisaning salbiy jihatariga o'quvchilarning ruhiyatiga eng ko'p ta'sir qiladi, chunki yosh o'quvchilarni tarbiyalash usullari, masalan:

- tushummasdan, ular o'quvchini arzimagan narsalarda ayblashadi va ularni darsdan chiqarib yuborishadi;
- portfelini tashlab, o'quvchini darsdan chiqarib yuborishadi.
- o'quvchi tasodifan sinf xonasida derazani sindirdi, o'qituvchi unga keraksiz so'zlar bilan qat'iq urishdi;
- sinfda o'qituvchining sumkasidan pul yo'qoladi; umumiy qidiruv, lekin hech kim pulni o'g'irlanmagan. Ular boshqa joyda;
- Butun sinf she'rlarni yodlamagan.

O'qituvchi barchani taklif qildi, lekin hech kim javob bermadi; Bu kabi holatlar boshlang'ich sinflarda ko'p kuzatiladi.

Aqliy tajribaning kuchi ikkala obektiv sabablar bilan, ya'ni odamni shaxsni idrok etishning qonunlari va mexanizmlari, kuzatilyotgan voqealar chagaloq uchun mosligi, ahamiyati va bunday hodisalarni kuzatayotgan ko'plab individual farqlar bilan belgilanadi.

Boshlang'ich maktab shaklidagi mojaroli vaziyatlarning ikkinchi guruhi o'quvchilarga nisbatan «kamситish» atamasi bilan birlashtirilishi mumkin bo'lgan o'qituvchilarning harakatlari. Ularning namoyon bo'lish shakllari turlicha emas. Shuning uchun har bir o'qituvchi uchun o'zining pedagogik mahoratini shakllantirish jarayonida ushbu vaqtda o'ziga xos aqidlarni va o'zini o'zi ta'qiqlashni shakllantirish qiyin emas.

Didaktik mojarolarning uchinchi guruhi kichik yoshdagi o'quvchilarning faoliyatini baholash holatlarida ro'y beradigan voqealar natijasida shakllanadi. O'qituvchi darsda bilim va ko'nikmalarni baholashda,

ingunda, eng asabiy holatlarga nima sabab bo'ladi? Ularga bir nechta misol.

1. Ota-onalarning iltimosiga binoan, ular bilan tanishish paytida boshdan tasbiqari oshirib yuborish;

2. amaliy topshiriqlar bajarilgan tirishqoqlikni hisobga olmaslik;

3. diktanda bir xil xatolar uchun turli xil baholar belgilanadi.

O'quvchilar o'qituvchining «sevimilari» degan xulosaga kelishadi.

O'quvchilarning darsdagi muvaffaqiyatini baholashda yuzaga keladigan tushumovchiliklarning bir nechta sabablarini ta'kidlash uchun aytib beriladi. Ulardan biri o'quvchilar, ayniqsa gumanitar fanlar bo'yicha bilim darajasining qat'iy yagona mezonlari va ko'rsatkichlarining yo'qlig'idir. Bunda o'qituvchining ongida shakllanadigan baholashning aytib berilishi, idrok qilishga tayyorligi, yozma ishlarning matniga bo'linish javobiga e'tibor va boshqalar bog'liqligi qo'shilishi kerak. Aynan shu yerda o'qituvchining baholashlari adolatsizligi to'g'risida muhokama paydo bo'ladi. O'qituvchi va kichik maktab o'quvchilari o'rtasidagi didaktik o'zaro munosabatlar kontekstidagi boshqa mojaroli vaziyatlar orasida o'qituvchilarning rasmiy nazoratsizligi, ularning ortda qolishiga e'tibor bermaslik, ota-onalari o'qituvchiga nisbatan qandaydir holatniyat turiga ega bo'lgan maktab o'quvchilarning namoyishkorona jo'shqinligi, o'quvchining yomon odatlardan ommaviy sharmandaligi (tushumlarini tushlaydi, siqadi, o'ziga kiradi) va hk.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarning pedagogik va insoniy axloq qonunlarini qo'pol ravishda buzish tasnifi, birinchi navbatda, o'qituvchining madaniyatsizligi, uning befarqligi va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatining namoyon bo'lish turlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi. To'qnashuv holatlarining shafqatsizligi va jinoiy shakllari va o'qituvchilarning o'quvchilar bilan muomala qilishdagi harakatlari. Biz boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan muomala qilishda o'qituvchilarning beg'arazligi va maktab hayotining haqiqiy voqealariga berilish keshining aniq epizodlariga murojaat qilamiz.

1. O'qituvchi beg'uborlikning turli xil ko'rinishlariga ega: vazminlik, qo'pollik, moslashuvchanlik yo'qligi; tartibning o'zina buzilishi ota-onalarni g'azabini qo'zg'atadi, o'quvchining his-tuyg'ulariga beparvo, hatto o'quvchi bo'lsa ham, bolalarga hurmatsizlik va shu bilan birga diktatorning oldida – bag'irish.

2. Xavfsizlik va qo'pollik namoyon bo'lish epizodlari:

• o'quvchining daftarida xatolikni aniqlagandan so'ng, o'qituvchi: «Hech narsa qo'lingizdan kelmaydi»;

• O'quvchining ertangi kuni she'r o'qish istagiga javoban, 8 martga qadar rad etish va istamagan, ammo qanday qilib yaxshiroq o'qishni biladigan kishiga topshiriq berilgan.

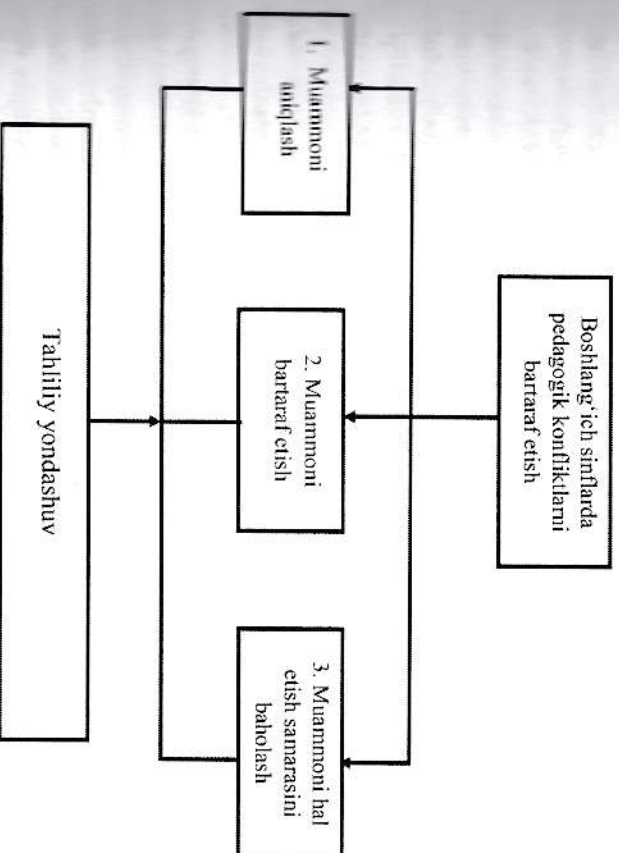
U mojarodan chiqishning bir necha odatiy yo'llarini va bu to'qnashuvlarning bir yoki ikkala tomonga olib keladigan o'zgarishlarni ochib beradi. Ko'pincha mojaroli voqealar o'quvchilarning ongi, xatti-harakati va farovonligiga ta'sir qiladi. Faqatgina ahamiyatsiz joyni ijobiy natijalar egallaydi, ular asosan ta'limdagi muvaffaqiyatlarni yaxshilash, xatti-harakatlarni normalashtirish, yomon ishlarning yo'q bo'lib ketishi va boshlang'ich maktab o'qituvchisi tomonidan qabul qilingan talablarga javoban ijro etuvchi kuchni kuchaytirishda namoyon bo'ladi. Kichikintoylar, ularning maktablari va maktabdan keyingi kelajagi uchun mojarolarning salbiy oqibatlari ancha xilma-xildir. Maktabdagi ziddiyatdan keyingi yomonlashuv, xulq-atvor, o'qituvchiga bo'lgan ishonchni yo'qotish, o'qituvchiga nisbatan adolatsizlik, bolaning ko'zida o'qituvchining obro'si pasayishi va o'zini tutish uslubining rivojlanishi, ichki kelishmovchiliklar va o'qituvchidan «qutulish» uchun harakatlar ko'rsatildi. O'quvchilar uchun mojarolarning halokati oqibatlari orasida: boshqa maktabga o'tish, maxsus maktabga va bolalar uchun tuzatish muassasasiga yo'llashdir.

«Axloqiy bo'lmagan ziddiyatlar» atamasi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qo'pol anti-pedagogik xatti-harakatlariga murojaat qilish uchun kiritildi. Agar oldingi guruhda o'qituvchilarning beg'arazligi stressli omilga aylangan bo'lsa, ammo uning namoyon bo'lishi, ba'zi o'qituvchilarning insoniy xatolarini hisobga olgan holda, ba'zi bir bag'rikenglik sharoitida uzri deb tasniflanishi mumkin. Bundan tashqari, egiuvchanlik, o'zgaruvchanlik va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning hissiy holatini almashtirish qobiliyati shunchalik chuqur ruhiy shikastlanishlar paydo bo'lishiga umid beradi. Yana bir narsa, mojarolar, kattalar bolalar bilan ishlashda xatolar chegarasidan chiqib ketganda, ularning paydo bo'lishi pedagogik «huquqbuzarliklar» tomonidan qo'zg'atilganida.

Har bir o'qituvchining maktab ostonasidan o'tgan bolaga «hech qanday ziyon yetkazmaslik» uchun o'z kasbiy mahoratlarini ishlab chiqish zarurati paydo bo'ldi. Buning oldini olish uchun o'qituvchi

alohid hol qilish jarayoni uchun taxminiy algoritmi va ba'zi bir usullar vositalarini bilishi kerak.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlarni bartaraf etish yo'nalishlari o'ziga xosligi bilan nazariy va amaliy ahamiyatga egadir:

1.3.1-rasm. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish.

Inson kamolotining pillapoyasi bolalik va yoshlik davridan boshlab ixtirab topib boradi. Xuddi shu vaqtda ta'lim-tarbiyaning to'g'ri yo'naltirish eng yuqori saviyadagi bilim berilishi kelajakdagi yuqori natijalar kafolatidir. Bu borada kichik maktab yoshidagi o'quvchilardagi ba'zi bir ruhiy ma'naviy o'zgarishlarni o'rganish maqsadga muvofiqdir. Ana shunday o'zgarishlardan biri konflikt vaziyatlar ya'ni nizoli holatlarning kelib chiqishi va nomoyon bo'lishidir. Inson ilk bolalik davridanoq turli nizo va ziddiyatlar bilan o'zi hohlamagan tarzda to'qnash keladi. Shu nuqtai nazaridan olib qaraganda kichik maktab

yoshidagi o'quvchilarda ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelishi sabablari va uni to'g'ri bartaraf etishga yo'naltirishni bilish, uni bartaraf etishda turli xil usullarni qullay olish bo'lajak pedagoglarning asosiy vazifalaridandir. Xuddi shu o'rinda, bo'lajak pedagoglar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini bilishlari lozim.

O'ramizda biror marta konflikt va ziddiyatga tushmagan inson bo'lishi inson bo'lishi mumkin emas. Shuning uchun ham «agar sizning hayotingizda konflikt bo'lmasa pulsingizni tekshirib ko'ring» degan ibora ishlatiladi. Buning xulosasi esa konflikt bu hayotimizdagi voqea-hodisa singari oddiy holdir. Bundan tashqari agar oilada, ishxonada yoki davlatda konfliktlar bo'lmasa, bu aynan shu yerda tinch osoyishta hayotda o'sish, rivojlanishi to'xtaganligini bildiradi. Shuning uchun bu konfliktlarni o'rganish va uni yuzaga keltganda bartaraf etish kerakligi va hayotimizni ravnaqiga uning salbiy ta'sirini o'tkazmasligiga harakat qilishimiz kerak. Demak, pedagogik konfliktologiya bizni:

- konfliktlarni oldini qanday olish kerakligini, uning ta'sirida odamlar o'rtasidagi munosabatlarni buzilishi va ba'zi hollarda inson salomatligiga salbiy ta'siri haqida;

- konflikt vaqtida o'zini qanday tutish, uning asoratlarini kamaytirish;

- konfliktni qanday qilib tugatish ikki tomon uchun ham jolibiy hal etish va yo'qotishlarni kamaytirish. Bu savollarga javoblarni amaliyotda topish kerak, lekin topish uchun esa konfliktologik bilimlar bazasiga ega bo'limoq lozim. Buning uchun esa yuzaga kelayotgan va kelgan konfliktlarni o'rganish kerak.

Bolalar oddiy narsalar ustida juda qattiq qayg'urib, o'z his-tuyg'ularini jilovlay olmay qolishadi. O'z manfaatlarini uchun ba'zan boshqalar bilan janjallashishga borishadi. Kundalik turmush sharoitida bolalarning o'z o'yinchoqlarini mehmonga kelgan boladan qizg'inishi, o'zidan kuchsiz bolalarni urishi, masxara qilishi kabilar konfliktning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ziddiyatli holatlar ko'proq maktabda dars jarayonida sodir bo'ladi. Ular arzimagan narsadan ham katta janjal chiqarishi mumkin. Unga ba'zan o'quvchilarning o'zi sababchi bo'ladi. Konflikt vaziyatlarning kelib chiqishida "konfliktogenlar" rol o'ynar ekan, biz u haqda ma'lum bir bilimlarga ega bo'lishimiz lozim. Konfliktogen - konfliktga imkon beruvchi, konflikt uchun sharoit yaratuvchi sifatida

ta'limga qilinadi.

Konfliktga olib kelishi mumkin bo'lgan so'zlar, harakatlilar, yoki harakatsizlik konfliktogen deb ataladi. Konfliktlar hayotning har bir bosqichida kelib chiqishi mumkin bo'lib, kichik maktab yoshidagi bolalarda bir muncha oddiyroq va keskinroq kechadi. Shuning uchun, konfliktlarning kelib chiqish qonunlari qanday vujudga kelgan? Konfliktning ildizlari va sabablarini tahlil qilish yo'llari nimalardan iborat degan masalalar dolzarblik kasb etadi.

Konfliktogenlar xavfni to'g'ri anglash va ichki tahdidini tahlil qila bilish lozim. Konfliktogenlarning ayyorligi shundaki biz o'zimizning so'zlarimiz va amallarimizni emas, balki bizga aytilgan boshqa odamlarning so'zlari va amallariga ko'proq e'tiborlimiz.

Bolalarda bu ayniqsa yorqinroq namoyon bo'ladi. Boshqa odamlarning so'zlaridagi intonatsiya, mimika va ma'no boshqalarning o'zlari haqlaridagi axborot, ya'ni ma'lum bir informatsiya bolalarga juda tez ta'sir qiladi. Ammo o'zlarning so'zlari, amallari, mimikasi, ovozlarning boshqalarga qanday ta'sir etayotganligi anglab yetmaydi. Boshqalarning o'zining axborotini muhokama qiladi, o'zicha baho beradi. O'zi uzatgan informatsiyani tahlil qilib o'tirmaydi. Shu nuqta nazardan o'zgalarning axborotlarini emotsiya tarzida qabul qiladi. Kishilar ilk bolalik davridanoq o'z maqsadlariga yetishish yo'lida boshqalar manfaatlari bilan to'qnashadi. Ammo yoshi ulg'aygan sari ikki xil hodisa yuz beradi. Birinchidan, bolalikdagi katta ta'sir o'tkazgan kelishmovchiliklar yoshi ulg'aygan sari ahamiyatsiz kulgi holatga aylanadi. Ikkinchidan, kishilarning yoshi ulg'aygan sari hayotdagi kelishmovchilik nizo, va ziddiyatlar ham o'sib, ulg'ayib kattaroq mazmun va mohiyat kasb etadi. Konflikt vaziyatlar murakkab hodisalar jumlasiga kiradi.

Konfliktga olib keluvchi konfliktogenlar:

- * o'zini o'zgalardan ustun qo'yish;
- * agressiyaga moyillik;
- * egoizm.

O'zini o'zgalardan ustun qo'yishning ko'rinishlari:

1. O'zini ustun qo'yishning ochiq ko'rinishlari: buyruq berib gaplash, tahdid qilish, bironvi niqtab turish, salbiy munosabatlari, tanqid, ayblash, biron ustidan kulish, isteazo, piching, kesatig.

2. Maqulanoqlik: o'z marraolari va yutuqlari haqida ko'pirib gapirish, shu bilan birga o'zgalar marraolarini pastga urish, ularni o'z o'riniga

qo'yish istagi.

3. Qat'iylik: fikr va qarashlar keskinligi, faqat o'zi to'g'ri so'z aytish olish mumkinligiga ishonch, bironlarni o'ylab ko'rmaslik, "Mening dadam eng aqlli odam", "Qo'lmdan hamma narsa keladi", "sen nimaning bilaring" qabilidagi so'zlarning ishlatilishi.

Bu vaziyatdagi konfliktogenlar "Ey kattalar nega bizni tushunishni hohlamaysiz", "Hammasi jonimga tegdi", "Hammadan o'zim zo'rman" kabi so'zlar yordamida ham angashiladi.

4. Bironing ustidan kulish: bironi ustidan istehzo bilan kulish, uni masxara qilish, agressiyaning psixologik turlaridan hisoblanadi. Bolalarda ayniqsa "Semiz", "Om", "Qishloq", "Turqi sovuq" kabilar uchraydi. Bunday kulguga duchor bo'lgan bolalar keyinchalik o'z ustidan kulganlardan o'ch olishga qaror qilib qo'yadi.

Agressiyaga moyillik

Ko'pincha agressiyaga moyillik katta yoshdagi kishilarda uchraydi ammo, agressiyaga moyillik bolalik davridan boshlab shakllana boradi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda agressiyalar jismoniy tazyiq, turtish, do'q qilish va hokazo. Agressiyalar jismoniy va ruhiy agressiyalarga bo'linadi. Ularning har ikki turi ham juda yomon oqibatlarga olib keladi. Agressiyaga moyilligi bor bolalar o'zining o'rtog'i yoki ukalarini qattiq jismoniy jarohatlashi kuzatilgan. Agressivlikka moyillikning oldini olishda ta'lim va tarbiya, insoniy kadriyatlar diniy e'tiqod tizimi yotadi. Agressiya, u yo'natirilgan odam, uni ishlatayotgan odamning o'zini ham salomatligiga putur yetkazadi.

Egoizm. Egoizm faqat o'z manfaatlarini ko'rish qobiliyati bo'lib, o'zбек tiliga xudbinlik deb tarjima qilinadi. Egoizm – doimiy ravishda o'zining manfaatlarini boshqalarinikidan ustun qo'yishdir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda egoizmlar kuchli darajada rivojlangan bo'ladi. Ular ilk bolalik davridan boshlab, xudbin bo'lib o'sgan bolalarda kuchliroq nomoyon bo'ladi. Odatda egoizmlar ota – onaning noto'g'ri tarbiyasi ostida shakllanadi va bolaning o'z – o'zini sevishga undaydi. Bunday bolalarda "men" degan tushuncha yuqori darajada shakllanib boradi. Sog'lom egoizm insonni shaxs sifatida shakllanishida energiya manbai bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining nazariy masalalari mazkur muammoni hal etish mumkinligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrda qabul qilingan "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va bilim-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qonunida ta'lim tizimida Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish va unda boshlang'ich ta'limni takomillashtirish vazifalari qo'yilgan. Bu vazifalar ifosi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelgusi ta'lim va hayotga tayyorlash masalalari hal etilishi kerak. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlarini aniqlash, ularni bartaraf etish muammolarini tadqiq etish dolzarb bo'lib turibdi.

Pedagogik konfliktlar umumikonfliktologiya nazariyasining tarkibiy qismi bo'lib, mazkur masala pedagogik tadqiqotimizda kam o'rganilgan. Bu masala bo'yicha pedagogika fanlari nomzodi, dotsent M.T. Axmedovning konseptual yondashuvlari ishlab chiqilgan va bu yulda yondashuvni rivojlantirish maqsadida konfliktologiyaning umumiy xususiyatlari masalasida manbalar va yondashuvlar tahlilini amalga oshirdik. Bu boradi biz konfliktlar tiplari sifatida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy konfliktlarni, ularning xususiyatlari deb pedagogik, psixologik va konfliktologik hamda konfliktlarning ta'sir ko'lamini ta'riflash va ularni, tarbiyaviy va moddiy jihatlarni hisobga oldik. Bizning yondashuvimizda lotincha *konflikt* atamasining o'zbek pedagogikasida *ziddiyat* ko'rinishi maqsadga muvofiq sifatida qabul qilindi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bizning aniqlashimizcha, pedagogik konfliktlarning o'quvchining o'zligidagi ziddiyat, o'quvchi va o'quvchi o'rtasidagi ziddiyat, o'quvchining o'z tengdoshlari bilan o'rtasidagi ziddiyat, o'quvchining maktab jamoasi vakillari bilan ziddiyati hamda o'quvchining ota-onasi o'rtasidagi ziddiyatlar mudom ko'rinishda bo'ladi. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar jismoniy, ruhiy va ma'naviy xususiyatlarga ega bo'ladi. Bunday konfliktlar muddatli ekanligi bilan xarakterlanadi. Bu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlarini monitoring tarzida o'rganib borish taqozo etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning turlarini bartaraf etish yo'llari ishlab chiqilgan emas. Biz bu borada Sharq va G'arb pedagogikasi tajribalariga asosan mo'tadil yo'lni ishlab chiqish maqsadga muvofiq, degan fikrga kelдик. Misol

uchun, biz mazkur masalada Amir Temurning "Tuzuklar" asarida bayon qilingan muosayir-madira (kompromis) metodi boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan konfliktlarni bartaraf etishning maqbul yo'llaridan biri sifatida qabul qilish mumkin deb hisoblaymiz. Unga ko'ra, har bir bolada uchraydigan pedagogik konfliktlar muvofiq muvofiq kelishuvchanlik yo'li bilan hal etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar muammosi izchil o'rganib borilishi va ularning kelib chiqish sabablari, omillari hamda hal etish yo'llari izchil tadqiq etilishi maqsadga muvofiqdir. Bizning xulosaga kelishimizcha, 7-11 yoshli shaxslarda uchraydigan konfliktlarni bartaraf etishning ilmiy va maqbul modeli ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

II. BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH TEXNOLOGIYASI

Monografiyaning ushbu bobida boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati, uning didaktik imkoniyatlari va metodi muammolari tadqiq etilgan.

2.1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmiy sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida "o'quvchilarning kasbiy layoqatini rivojlantirish, ularning faollar bo'yicha egallagan bilimlari bilan bir qatorda shaxsiy sifatlarini rivojlantirish" vazifasi qo'yilgan. Bu vazifalarning ifrosi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni o'z vaqtida bartaraf etish zaruriyati ham mavjud. Chunki pedagogik konfliktlar o'z xarakteriga ko'ra o'quvchilarning layoqati, bilim olish qobiliyati va ularning shaxsiy sifatlarini maqsadli shakllantirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020 yil 29 dekabr) maktab ta'limini keskin rivojlantirish va bunda o'ziga xos "muhit hamda sharoitlarni yaratish" vazifalari qo'yildi. Bularning barchasi boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishni zaruriyat qilib qo'yadi. Bizning yondashuvimizga ko'ra bunday zaruriyatlarining asosiy qaydagi iborat:

1. **Boshlang'ich ta'lim islohotlari samarasiga erishish.** Bu zaruriyatga ko'ra, O'zbekiston boshlang'ich ta'limi tizimida olib borilayotgan islohotlar samarasiga erishish jarayonida o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni o'rganib borish taqozo etiladi. Shu sababli bu masalada bizning yondashuvimiz quyidagicha:

• boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik

konfliktlarni tabiiy hodisa sifatida qabul qilish va ularni o'rganib borish;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan konfliktlar tabiiy amalgacha oshirishda ta'lim hujjatlari belgilab qo'yilgan bola huquqlari ustuvorligiga amal qilish;

- me'yoriy-huquqiy asosida konfliktlarni bartaraf etish muhimini yaratish.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishning birinchi zaruriyati boshlang'ich ta'limda amalga oshirilayotgan islohotlar zaruriyati bilan bog'liqdir. Shu jihatdan biz mazkur masalalar 2021-2022 o'quv yilidan amalga kiritiladigan Milliy o'quv dasturida o'z ifodasini topadi deb hisoblaymiz.

2. Konfliktlarni bartaraf etish metodologiyasini aniqlab olish.

Bu zaruriyatning ma'nosi shuki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishda o'ziga xos metodologik asosga tayanish lozim. Buning yondashuvimizga ko'ra bu metodologiyaning asosiy jihatlarini quyidagilar tashkil etadi:

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni muddati va o'tkinchi xususiyatlarga ega deb qabul qilish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh, jismoniy va ma'naviy xususiyatlaridan kelib chiqib ular uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish asoslarini belgilash;

- boshlang'ich sinf o'quvchilari uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishda mavjud shart-sharoitlardan unumli foydalanishni nazarda tutish.

Bunday yondashuv konfliktlarni bartaraf etish metodologiyasini aniq belgilab olish imkonini beradi.

3. Konfliktlarni bartaraf etishning turli texnologiyalaridan foydalanish.

Bu zaruriyatga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishda mavjud texnik vositalar, o'quv jihozlari va pedagogik-psixologik ta'sir metodlariga asoslanish taqozo etiladi. Shu sababli bu masalada bizning yondashuvimiz quyidagicha:

- kompyuter kabi texnik vositalarning imkoniyatlaridan didaktik talablar asosida foydalanish;
- konfliktlarni bartaraf etishning klaster singari innovatsion

texnologiyalariga ahamiyat berish;

- konfliktlarni bartaraf etishning masofaviy maslahat vositalari imkoniyatlarini e'tiborga olish.

Bunday yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishda innovatsion vositalardan oqilona foydalanishga olib keladi.

Zero biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqishning ana shu uch zaruriyatini muhim asoslar deb hisoblaymiz.

O'zbek tilining izohli lug'atida "nizo" so'zi bahs, tortishuv, fikrlarning to'qnashuvi, o'zaro kelishmovchilik yoki qarama-qarshilik deb belgilangan. O'quv jarayonining ishtirokchilari: bolalar, ularning ota-onalari, o'quvchilar va ma'muriyat kelishmovchiliklarga duch kelganda ushbu ta'rif maktabdagi nizolarga to'la mos keladi. Tajribali o'quvchilar o'quv jarayonidagi muammoli lahzalar muqarrar ekanligiga aminlar, chunki o'quv jarayonining har bir ishtirokchisi o'zaro e'tiladigan va to'g'ri bo'lgan narsalar to'g'risida o'z qiziqishlari va g'oyalariga ega. Asosiy, mojarodan qochish emas, balki uni hal qilishning konstruktiv yo'llarini topishdir.

Qarama-qarshilikning kelib chiqishiga ijobiy yoki salbiy baho berish mumkin emas, u qarama-qarshilik natijasi bilan belgilanadi. Agar harbiy munozaralar va tortishuvlardan so'ng, raqiblar bir-birlarining o'zaro nazarini tushunsalar, o'zaro kelishuv yechimini topsalar va o'zaro ta'sirning yangi shakllarini olishga qodir bo'lsalar, bunday ziddiyatni konstruktiv deb hisoblash mumkin. Agar bu amalga oshmasa va tomonlar qoniqmasa, munosabatlar yanada muammoli bo'lib qoladi yoki tugaydi, unda bunday nizo halokati bo'ladi.

Maktab jamoasi - bu nafaqat o'quvchilar va o'quvchilar, balki ota-onalar, shuningdek direktor, o'quvchilar va muassasaning boshqa vakillari ham bo'lgan katta odamlar guruhidir. Shuning uchun, bu yerda hech qanday nizo ajralmasdir. Bunday to'qnashuvlarning eng keng tarqalgan turlari:

- bolalar jamoasidagi kelishmovchiliklar;
- o'quvchi va bola o'rtasidagi tushunmovchilik;
- Ota-onalar bilan o'quvchilar va ma'muriyat o'rtasida tortishuvlar. Keling, ushbu barcha turlarni batafsil ko'rib chiqaylik.
- bolalar sinf. Maktabdagi bolalar o'rtasidagi nizolar turli sabablarga

ko'ra bo'lishi mumkin. Xafagarchilik, raqobat, o'zlashirishdan orqada qolish yoki maktabdagi yaxshi qobiliyat, ajralmas yurak xayrixohligi, ijtimoiy tengsizlik - bu sabablarning barchasi kelishmovchilik uchun asos bo'lishi mumkin. Ko'pincha manfaatlar to'qnashuvi quyidagi vaziyatlarni keltirib chiqaradi.

Sinfdagi yangi bola. Ko'pincha jamoa sinfga yangi kelganlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatta bo'ladi. Hamma bir-birini yaxshi biladigan yaqin qo'shma guruh allaqachon o'z yadrosiga ega bo'ladi. Bu yerda har bir bola o'z o'rnini egallaydi va rol o'ynaydi. To'satdan, lider bo'lishni istagan (bu rolni boshqa bironidan olishni xohlaydigan) yoki qandaydir tarzda tashqi ko'rinishi yoki fe'l-atvori bilan ajralib turadigan notanish odam paydo bo'ladi. Agar o'quvchi jamoaga kirishga harakat qilsa, uning qoidalarini qabul qilsa, hamma bilan umumiy til topishga harakat qilsa ham, manfaatlar to'qnashuvi mavjud bo'ladi.

Bola-o'quvchi. Bu yerda maktab jamoasining kattalari va yoshlarining manfaati to'qnashadi. Bu vaziyatdan kattalar o'zi murosaga kelsa, o'zini ogil ekanligini anglab, o'zini yosh raqibning o'rniga qo'yib chiqish yo'lini topish mumkin.

O'quvchi va o'quvchilar o'rtasidagi kelishmovchiliklar shaxsiy va ta'limga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shaxsiy adovat o'quvchining fe'l-atvori yoki tashqi ko'rinishining ba'zi belgilari o'quvchini yoqtirmasa yoki aksincha - o'quvchi o'z xatti-harakati yoki boshqa xususiyatlari tufayli bolani yoqtirmaganda kelib chiqadi. Agar o'quvchining fikriga ko'ra, o'quvchi uni past baholasa yoki sinfdoshlaridan birini haddan tashqari yuqori baholasa, o'qish jarayonida to'qnashuvlar yuzaga keladi. Bunday ziddiyat xavfli, chunki unga muqarrar ravishda jamoaning barcha a'zolari kiradi.

Misol: Anvar a'lochi o'quvchi. U o'qishni yaxshi ko'radi, qiziqingan ma'lumotlarni o'zi entsiklopediyalardan va internetdan topishni yaxshi ko'radi. Dars vaqtida u ko'p savollar beradi, bu uning o'quvchini ko'p narsani bilmasligiga ishonitirish emas, balki qiziqishlari natijasida shunday qiladi. Ona tili o'quvchisiga uning bu qiliqlari yoqmadi va bilganlari bilan maqtanishdagi navbatdagi urinishda Anvarga baqirib berdi. Natijada, o'spirin o'quvchiga nisbatan salbiy munosabatta bo'la boshladi. Anvarning ota-onasi, sinfdoshlari hamda maktab ma'muriyati o'zini uning o'rniga qo'yib ko'rgan holda o'quvchining yonini olishdi. O'quvchi murosaga kelishni xohlamadi va umuman bu sinfga dars

tertibidan bosh tortdi.

Bunday vaziyatlar kam emas. O'quvchilarning o'zlarini o'rta yoshli bolalar bilan ishlash xavfsiz, tinch va juda katta kuch talab etmasligini his qilishadi. Xatti-harakatlar doirasidan tashqarida bo'lganlar darsning salbiy ta'ribini buzadilar, o'quvchini o'zini takomillashtirishga, o'qitishiga majbur qiladilar. Bu yomon emas, dekin hamma ham bunga tayyor emas.

O'quvchi - Ota-onalar. Shunga o'xshash mojarolar ko'pincha oldingi tur bilan bog'liq. Ota-onalar bolasi doimiy ravishda unga nisbatan hatto g'ri munosabat haqida shikoyat qilganda, birinchi navbatda muayyan o'quvchi, so'ngra butun jamoa va ma'muriyat ustidan shikoyat qila boshlaydilar. Ular o'qitish usullari va metodlaridan rozi emasligini hamda ta'limga nisbatan o'z qarashlari borligini bildiradilar. Vaziyat maktab muassasasidan tashqarida, xalq ta'lim bo'limiga, keyin esa yuqori tashkilotlarga chiqadi, Natijada mojaro keng tus oladi. Agar ota-onalar va o'quvchi shunchaki suhbatlashib, barcha bahsli masalalarni muhokama qilib, to'g'ri yechimni topishga harakat qilsalar, bunday oldini olish mumkin.

Misol. Olim 4-sinf o'quvchisi. U yetakchi o'rnini egallashga harakat qiladi, hamma ishini o'zining xohlaganicha qiladi, darsda doimiy tartib-tartomni buzadi, o'zini erkin tutadiva mustaqillikni namoyish etadi. Shu bilan birga, u yaxshi o'qiydi. Uyda Olim butunlay boshqacha odam. U onasiga va buvisiga yordam beradi (oilada otasi yo'q), u singlisi bilan juda ko'p ish qiladi. Shuning uchun, maktabga kelgan ota o'quvchilarning gaplariga ishonmaydi. U nima bo'layotganini tushunishga harakat qilmaydi - chunki uyda u deyarli mukammal o'g'lini ko'radi. Xulosa shuki: o'quvchilar yomon, ular o'g'lidagi idealni ko'ra olishmaydi va maktab ma'muriyati jamoat oldida o'quvchilarni uyaltirmaslik uchun ular qo'llab-quvvatlanadi.

Maktab jamoasida kelishmovchiliklar mavjudligini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Aks holda, qarama-qarshilik tobora kengayib, odatiy munomomaga aylanishi mumkin va hatto o'qitishning asosiy maqsadi - bilimlarni egallashga xalaqit berishi mumkin.

* Maktabdagi nizolarni hal qilish uchun birinchi qadam bu o'zingizni tinglatib o'rniga qo'yishdir.

Bu shuni anglatadiki, o'quvchi unga qaratilgan ayblovlarini eshitishda, o'quvchining his-tuyg'ularini tasavvur qilishi kerak. Ba'zida bu

mojaroni butunlay yo'q qilish uchun yetarli.

Misol: Salima 4-sinfda kasal bo'lib qoldi va ancha mudat kasalxonada davolandi. Shu sababli matematikadan bir nechta mavzularni o'tkazib yubordi. Maktabga qaytib, u hech narsani tushunmasligini, uy vazifasini mustaqil ravishda bajarolmasligini aniqladi. O'qituvchi, u shunchaki uyda ishlashni xohlamaydi va shuning uchun u bo'sh daftlar bilan keldi, deb o'yladi. Agar o'qituvchi talaba bilan suhbatlashib, muvaffaqiyatsizlik sababini aniqlaganida edi, unga yordam kerakligini tushunardi.

Misolalar muammoning mohiyatini tushunishga harakat qilish qanchalik muhimligini ko'rsatmoqda. Agar kattalar va bolalar o'rtasida ziddiyat yuzaga kelsa, kattalar buni birinchi navbatda bajarishi kerak. Kattalar aqli bo'lib, bunday vaziyatlarni hal qilishda ko'proq tajribaga ega hamda bolalarga nafaqat pedagogika, balki psixologiyadan ham saboq beradi. O'qituvchi shogirdlarini tushunishi kerak. Buning uchun o'zina narsa kerak: o'zingizni uning o'rniga qo'ying.

Nizolarni hal qilishda yana bir muhim qoida: siz bir-biringiz bilan barmaylixotir, qichqirmasdan va tanbeh bemasdan gaplashishingiz kerak. Psixologik bosim, fokuslar, manipulyatsiya usullaridan foydalanmang. O'qituvchi uchun betaraf pozitsiyani egallash, o'quvchini to'g'ridan-to'g'ri, ochiq muloqotga undash juda muhimdir. Ideal holda, u mojaroni hal qilmasligi kerak, uning vazifasi bolani muammoni hal qilish uchun konstruktiv muhokamada vaziyatdan chiqishning to'g'ri yo'lini topish mumkinligini tushuntirib, uni hal qilishga undashdir.

• Har qanday muammoli vaziyatda javobgarligingizni qabul qilish juda muhimdir.

Faqat birovni ayblash kerak degan narsa yo'q. Har qanday tortishuvda ikkala tomon ham aybdor - buni o'qituvchi, ota-onalar va bolaning o'zi tushunishi kerak. Talaba uchun eng qiyin narsa, u nafaqat huquqlarga, balki majburiyatlarga ham ega ekanligini qabul qilishdir. Janjalning barcha katta yoshdagi ishtirokchilari unga bu masalada yordam berishlari kerak: o'qituvchilar, ota-onalar, maktab ma'muriyati, uning vazifasi bolani mumkin bo'lgan jazo bilan qo'rqitmaslik, balki unga xato bo'lishi mumkinligini unga yaxshi tushuntirishdir.

Qanday bo'lmasin, mojarodan chiqish yo'lini topishga jiddiy e'tibor berish kerak. Siz yoqimsiz vaziyatga shoshilolmaydiz. Agar o'qituvchining o'zi muammoni hal qila olmasa, ota-onangiz bilan

ingiz bilan, sinf o'qituvchisidan yoki maktab ma'muriyatidan yordam so'rashingiz kerak. Faqatgina birgalikdagi sa'y-harakatlar natijasida salbiy oqibatlarining oldini olish mumkin.

Bunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati ichki va tashqi omillar, ta'limiy talablar, tarbiyaviy mezonlar va maqbul texnologik yondashuvlar bilan belgilanadi. Shu sababli maktab masalada bugungi kun ehtiyoji va talablaridan kelib chiqib yondashish taqozo etiladi.

2.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlari

O'zbekiston Respublikasida Uchinchi Renessansni barpo etish jarayonida boshlang'ich ta'limning sifatli samaradorligiga erishish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020 yil 19 dekabr) bu borada quyidagicha vazifa qo'yildi: "Biz o'z oldimizga muvotakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekamiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Samarqandlilar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak". Bu o'rinda ana shu muhit va sharoitlarni yaratishda o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish omillarini ishlab chiqish ham zaruriyat hisoblanadi. Shu ma'noda bu o'rinda e'tiboringizni boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Didaktika lotincha so'z bo'lib atama sifatida pedagogikaning ta'lim mazmuni bilan shug'ullanadigan tarmog'ini anglatadi. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari keng bo'lib, bu o'rinda ularning eng asosiylariga diqqatingizni jalb etamiz.

Bizning yondashuvimizga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning asosiy didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Fanlarni o'qitish jarayonidagi didaktik imkoniyatlar.** Bu

didaktik imkoniyatga ko'ra, boshlang'ich sinflarda (1-4-sinflarda) o'qitiladigan fanlar bo'yicha ta'lim berish jarayonida o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlarini ta'limiy asosda bartaraf etish faktori mavjud. Bu borada ayniqsa, yangidan amaliyotga kiritilgan "Tarbiya" fani ta'limi jarayonidan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir. Misol uchun, bir tomonimizdan aniqlangan va boshlang'ich sinf o'quvchilarida ko'p uchraydigan pedagogik konfliktlardan biri o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ziddiyatlardir. Bu ziddiyatlar shaxsiy manfaatdorlik, qiziqish va "men" tuyg'usini ustun qo'yish natijasida yuzaga keladi, lekin ular o'kinchi xususiyatga egaligi bilan ahamiyatlidir. Shu sababli 1-sinf "Tarbiya" fani imkoniyatlaridan unumli foydalanib o'quvchilardagi mazkur konflikt turini bartaraf etish mumkin. Masalan, darslikning 9-10-mavzusi "Har narsaning o'z o'ldhovi bor" deb belgilangan. Ushbu mavzuni o'rganish jarayonida bolalar me'yori, chegara, o'zini tutish, o'zgalarga to'g'ri munosabatda bo'lish va vaqtni to'g'ri sarflash kabi qoidalarni o'zlashtiradi. E'tibor berilsa mazkur dars mashg'ulotlarida o'quvchilar o'rtasida uchraydigan o'zaro ziddiyatlarni bartaraf etish imkoni bor. Chunki bu mashg'ulotlar o'quvchilarni o'zgalar va boshqa narsalarga mehrli munosabada bo'lish qoidalari bilan tanishtiradi.

Ma'lum bo'ladiki, boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlar mashg'ulotlari davomida o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlar turlarini ta'limiy bartaraf etish imkoniyati mavjud. Shu jihatdan "Ona til" va "Tasviriy san'at" fanlarini o'qitish jarayonida ham bunday didaktik imkoniyatlar yuqoridir. Ana shunday imkoniyatlardan foydalanishda sinf rahbari va fanlar o'quvchilarining o'zaro hamkorligi taqozo etiladi.

2. Tarbiyaviy mashg'ulotlar jarayonidagi didaktik imkoniyatlar. Mazkur didaktik imkoniyatga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlari maxsus yondashuv asosida bartaraf etiladi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlardan biri o'quvchi shaxsidagi ziddiyat ko'p uchraydi. Unda o'quvchi xarakteri va xulq-atvorida inijlik, atayin o'zini guruhdan tortish va beparvorlik holatlari yuzaga keladi. Shu sababli bu konflikt turini tarbiyaviy mashg'ulotlar imkoniyatlariga tayanib bartaraf etish mumkin. Misol uchun, sinf rahbari bunday konflikt turi mavjud bo'lgan o'quvchi bilan alohida suhbatlashishi,

uning muammolarini aniqlashi va uni to'g'ri yo'naltirishi taqozo etiladi. Buning natijasida o'quvchi shaxsida uchraydigan ziddiyatlar bartaraf etila boradi. Shu jihatdan sinfda va sinfdan tashqarida olib boriladigan tarbiyaviy mashg'ulotlarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish didaktik imkoniyati yuqoridir.

3. Maxsus mashg'ulotlarning didaktik imkoniyatlari. Ushbu didaktik imkoniyatga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlari maxsus mashg'ulotlar tashkil qilish vositasida bartaraf etiladi. Buning mexanizmi quyidagicha: sinf rahbari pedagogik konfliktlar mavjud o'quvchi yoki o'quvchilar guruhi ro'yxatini tuzadi, ular bilan pedagogik konfliktlarni bartaraf etuvchi suhbatlar, qiziqarli didaktik o'yinlar, ijodiy musobaqalar va muzeylarga tashrif singari maxsus mashg'ulotlar turini o'lkazadi. Bu ishda sinf rahbariga Ona til, Tarbiya va Tasviriy san'at fanlari o'quvchilari hamda maktab psixologi yaqindan yordam berishi taqozo etiladi. Chunki asosiy maqsad o'quvchilarda yuzaga kelgan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishdir va bundan barcha ta'lim ishtirokchilari manfaatdor hisoblanadi.

Zero bizning yondashuvimizga binoan, boshlang'ich sinf o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning ana shu uchrofta didaktik imkoniyatlari muhim ahamiyatga ega. Chunki bu didaktik imkoniyatlar turlari ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy yondashuvlarni o'zida mujassam etgan. Shu sababli biz mazkur didaktik turlar imkoniyatlariga tayanib boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi pedagogik konfliktlarni ta'limiy qonuniyatlar, bola huquqi ustuvorligi va jamiyat manfaatdorligi uyg'unliklari asosida bartaraf etishning muhim faktorlari deb hisoblaymiz. Negaki boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishda ana shu faktorlar ustuvor hisoblanadi.

Kezi kelganda shuni ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlaridan foydalanish mexanizmi shakllantirilishi kerak. Bu mexanizmda bizning yondashuvimizga ko'ra, sinf rahbari asosiy vazifalarni bajaradi. Chunki, birinchidan, bugungi kunda sinf rahbari o'quvchilar ta'limi va tarbiyasi jarayonini tashkil etuvchi, uning samaradorligini ta'minlovchi asosiy ta'lim ishtirokchisi hisoblanadi; ikkinchidan, davlat

ta'lim standartlari va davlat talablarining boshlang'ich ta'limda sinfni bajarilishi nazorati sinf rahbari tomonidan olib boriladi; uchinchi, sinf rahbari o'quvchilarning eng yaqin kishisi, ota-onalarning bosh maslahatchisi va davlatning boshlang'ich ta'limdagi maxsus vakilidir; to'rtinchidan, sinf rahbari har bir o'quvchini yaxshi biladi va har bir o'quvchi bo'yicha o'quvchilarning bergan ma'lumotiga ega shaxsdir. Shu sababli biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlaridan foydalanish mexanizmidan Sinf rahbari asosiy vazifani bajarishi kerak.

Biz mazkur yondashuvimizdan kelib chiqib Sinf rahbarining *"O'quvchilarda pedagogik konfliktlarni bartaraf etish"* namunaviy dasturini shakllantirdik. Mazkur dasturning mazmuni quyidagicha:

I. O'quvchilarda paydo bo'lgan pedagogik konfliktlarni aniqlash.

- har bir o'quvchining bilimga qiziqishi, axloqi va xatti-harakatlarini o'rganish;
- har bir o'quvchining faolligini kuzatish;
- har bir o'quvchida uchrayotgan ziddiyatli holatlar va harakatlarni daftarga qayd etib borish;

- pedagogik konfliktlar ko'rinishlari uchraydigan o'quvchilarning ro'yxatini shakllantirish.

II. O'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishga tayyorlanish.

- pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari mavjud o'quvchilarning ro'yxatini shakllantirish;
- Ona tili, Tarbiya va Tasviriy san'at fanlari o'quvchilari va maktab psixologi ishtirokida Ishchi guruh tuzish;
- pedagogik konfliktlar uchraydigan o'quvchilarning ota-onalari bilan suhbat o'tkazish va uni Bayonnoma shaklida rasmiylashtirish;
- pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy shakllarini belgilash hamda bu jarayon haqida maktab Pedagogik kengashiga ma'lumot berish.

III. O'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish.

- pedagogik konfliktlar mavjud o'quvchi yoki o'quvchilar guruhi bilan suhbatlashish, ularning muammolarini tashkiliy jihatdan hal etish;
- Ishchi guruh bilan birgalikda pedagogik konfliktlar mavjud o'quvchi yoki o'quvchilar guruhi bilan maxsus mashg'ulotlar, didaktik o'yinlar va musobaqalar o'tkazish;

- Ishchi guruh bilan birgalikda mazkur toifa o'quvchilarning muvzylarga, madaniy obidalariga va teatrlarga sayohatlarini uyushtirish;
- pedagogik konfliktlarni bartaraf etish ishlarini maxsus daftarga qayd etib borish.

IV. Pedagogik konfliktlarni bartaraf etish natijalari tahlili.

- Ishchi guruh bilan birgalikda amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish;

- har bir o'quvchida bo'lgan ijobiy o'zgarishlarni baholash;
- tahlillar natijasini pedagogik xulosalash;
- amalga oshirilgan ishlar yakuni bo'yicha Ishchi guruh bilan birgalikda Xulosa tayyorlash.

Mazkur Dastur asosida Sinf rahbari boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni maqsadli bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Dastur asosida oylik, choraklik yoki yillik muddatlarda faoliyat olib borish mumkin. Buning natijasidan o'quvchilar, o'qituvchilar va maktab jamoasi hamda ota-onalar manfaatdor bo'ladi. Ta'kidlash lozimki, Dasturni amalga oshirishda Sinf rahbari tashkil etish, boshqarish va yo'naltirish vazifasini bajaradi. Ishchi guruh, ota-onalar va maktab jamoasi ishtirokchi hamda yordamchi ishlarni amalga oshiradi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari o'ziga xosligi bilan diqqatga sazovor.

Har bir jamiyatning, unda yashaydigan insonlarning taqdiri va kelajagi albatta davlatlarning yetakchi kuchlari hisoblanmish yoshlar tarbiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Buyuk o'zbek xalqi qadimgi-qadimdan farzand, yoshlar ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib kelgan. Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati esa qadimdan ota-bobolarimiz tomonlaridan shakllanib kelgan asl milliy va diniy qadriyatlarimizni bugungi kundagi ahamiyati nocho'g'lik muhim ekanligini ko'rsatib bermoqda. Zero, hayotimizni muammal ahloq tamoyillari asosida barpo qilish va albatta, ta'lim-tarbiya berib kelayotgan etamiz ishonchi bo'lmish yosh avlodlarimizga bog'liqdir. Zotan mustaqil davlatimiz istiqboli uchun ma'naviyati yuksak, barkamol insonlar zarurdir.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasi butun millat oldidagi ulkan mas'uliyatli vazifa ekanligini ta'kidlab: *"Agar*

farzandimizga to'g'ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada uning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo'lib turmasak, ularni ilmu hunarga o'rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo'yishimiz hech gap emas¹, deya takidlaydilar. Shunday ekan, so'nggi vaqtlarda zamonaviy jamiyatlardagi insonga bo'lgan turli ilmiy-texnik, ma'naviy, iqtisodiy ta'sirlarning haddan ziyod o'tib borishi, zamonaviy jamiyatlarda yashash tarzining murakkablik tomon o'tib borayotganligi odamlar to'qnash kelishi mumkin bo'lgan turli konfliktli vaziyatlarni ham oshirmoqda. Inson o'z hayotida bolalik davridanoq boshqa insonlar bilan turli ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Inson hayoti boshqalar bilan bo'ladigan turli munosabatlarning uzluksizligidan iborat bo'lgan jarayondir. Ana shu munosabatlar esa har doim ham bir tekis, silliq va tinch davom etavermaydi. Hayotning bir tekis davom etishini turli nizo va ziddiyatlar buzib turadi. Biz ularni konfliktlar deb ataymiz.

Konflikt har bir inson hayotiga aloqador bo'lgan o'ziga hos jarayon bo'lib, hech bir inson o'zini komil ishonch bilan konfliktli vaziyatlardan muhofaza qilinganman deb ayt olmaydi. Konfliktlar inson hayotining ajralmas qismi hisoblanadi, chunki har bir inson o'z hayoti davomida konfliktlar bilan to'qnash keladi. Konfliktlar tabiiy hodisa bo'lib, konflikt bilan to'g'ri munosabat o'rnatish inson tarbiyasi, uning shakllanishining zaruriy talablaridan biridir.

Aqli odamlar ikki munozarachining fikriga ko'ra, aqli bo'lgan odamni ayblashadi. Bu mojarolardan qochish kerak degani emas. O'z vaqtida hal etilmagan mojaro, shuningdek o'z vaqtida davolamagan kasallik ma'lum vaqtdan keyin jiddiy asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin, shuning uchun ziddiyatlarni o'z vaqtida ochish, «kasallik» ning to'g'ri tashxisini qo'yish va «tuzalish» yo'llarini topish kerak. O'quvchining o'rni, ayniqsa, pedagogik jarayon davomida «o'quvchi-o'quvchi-o'ta-onalar» qarama-qarshi uchburchagi shakllangan hollarda juda katta hisoblanadi. Bunday holda, quyidagi ziddiyati holatlar paydo bo'lishi mumkin:

- o'quvchi, o'ta-onalar bilan birgalikda o'quvchiga qarshi harakat qiladi;

¹ Shavkat Mirziyoyev. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib, qat'iyat bilan harakat qilaylik. – T.: O'zbekiston, 2017- B 21

- o'ta-onalar o'quvchi va o'quvchi bilan;
 - o'quvchi bilan o'quvchi - o'ta-onalarga qarshi;
 - hamma narsa - barchaga va barchaga o'zi qarshi.
- Agar nizo o'z vaqtida hal etilmasa, unda yangi ishtirokchilar, masalan, nizo hakamining o'rni egallashi yoki tomonlardan birini qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lgan ta'lim muassasasi ma'muriyati jalb qilinishi mumkin, keyin mojarolarni rivojlantirishning mumkin bo'lgan holatlari soni sezilarli darajada oshadi.

Qarama-qarshilik rivojlanishining har qanday variantida o'quvchining vazifasi - tomonlarning muxolifatini o'zaro ta'sirga, halokati to'qnashuvni konstruktivga aylantirish.

Buning uchun bir qator ketma-ket usullarni bajarish kerak:

- tajovuzga tajovuz bilan javob bermaslik;
- raqibni so'z yoki imo-ishora yoki ko'rinish bilan haqoratlamang va kamsitmag;
- raqibga gaplashish, uning da'volarini diqqat bilan tinglash imkoniyatini berish;
- raqib duch kelgan qiyinchiliklar munosabati bilan o'z tushunchangizni va qiyinchingizni bildirishga harakat qiling;
- shoshilinch xulosalar qilmang, shoshilinch maslahat bermang - vaziyat har doimgiday ko'rinishda bo'lganidan ko'ra murakkabroq;
- raqibingizni tinch muhida duch kelgan muammolarni muhokama qilishga taklif qiling. Agar vaziyatlar imkon bersa, unda olingan ma'lumot haqida yaxshiroq o'ylab ko'rish uchun vaqt so'rang. To'xtab turish hissiy stressni yengillashtirishga ham yordam beradi.

O'quvchining o'quvchilar bilan mulqotida nafaqat nutqning mazmunini, balki yuz ifodalari, ohang, nutq intonatsiyalari ham muhimdir, agar mutaxassislarining fikriga ko'ra kattalar bilan mulqotida intonatsiya 40% ma'lumotni o'z ichiga olsa, u holda, bola bilan aloqa qilganda, intonatsiya ta'siri kuchayadi. Bola intonatsiya orqali kattalarning unga bo'lgan munosabatini hayratlanarli darajada aniq biladi, u "hissiy eshitish" ga ega, nafaqat aytilgan so'zlarning mazmunini, ma'nosini, balki unga kattalarning munosabatini ham tushunadi.

Agar yuqoridagi harakatlar natijasida siz raqibingizni unga dushman emasligingizga va teng hamkorlikka tayyor ekanligingizga ishonitra olgan bo'lsangiz, unda nizoni hal qilishning keyingi bosqichiga o'tib olingiz mumkin.

1. *Mulqot*. Buni ham maqsad, ham vosita sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Birinchi bosqichda dialog - bu raqiblar o'rtasida aloqani o'rnatish usuli. Ikkinchi bosqich - munozarali masalalarni muhokama qilish va nizomni hal qilishning o'zaro maqbul yo'llarini topish vositasi.

Barchamiz monologlarga, ayniqsa pedagogik jarayonga o'rganib qolganimiz. Ularning har biri o'z fikrini bildirishga intiladi, lekin ayni paytda, qoida tartiqasida, boshqasini eshitmaydi. Mulqotda asosiy narsa nafaqat gapirish va tinglash, balki eshitishdir. O'qituvchi va o'quvchining mavqei yaqinlashirish, o'zaro tushunish ba'zi o'qituvchilar tomonidan foydalanilmaydigan ba'zi usullarga yordam beradi, ya'ni agar siz undan g'azablangan bo'lsangiz ham, o'quvchini ismi bilan atashga harakat qiling.

Mulqot paytida ba'zi qoidalarga rioya qilish muhim:

- raqibga nisbatan xushmuomallik, to'g'ri munosabat. Bu "tengdoshlar" bilan suhbat bo'lishi kerak;
- keraksiz ravishda aralashmang, avval sodir bo'lgan voqeani biling, keyin gapiring;
- nuqtai nazaringizni buzmag, birgalikda haqiqatni izlang;
- o'z holatingizni himoya qiling, toifaga kirmang, o'zingizga qanday munosabat bildirishni biling;
- o'zingizning dalillarizda mish-mishlar va boshqa odamlarning fikrlariga emas, balki dalillarga tayaning;
- savollarni to'g'ri berishga harakat qiling, ular haqiqatni izlashning asosiy kalitidir;

- Muammoni hal qilish uchun tayyor "retseptlar" ni bermang, mantiqiy mantiqni yaratishga harakat qiling, shunda raqib o'zi kerakli yechimlarni topishi kerak.

Mulqot paytida raqiblar bir-birlarining munosabatlari, holatlari, niyatlari, maqsadlarini aniqlaydilar. Ular ko'proq ma'lumotga ega bo'ladilar va hozirgi mojaroni vaziyatni yaxshiroq namoyish etadilar. Agar nizoning aniq manbalari va sabablarini aniqlash imkoni bo'lsa, biz mojoralarni hal qilishning yakuniy bosqichiga o'tamiz.

2. *O'zaro ta'sir o'tkazish*. Aslida, bu bosqich idrok qilishni ham, dialogni ham, qo'shma aloqa faoliyatining boshqa turlarini ham o'z ichiga oladi. Ammo bu yerda o'zaro ta'sirlashuv barcha raqiblarning mojaroni hal qilishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi.

Shunday qilib, mojaroni idrok etishning yetarliligi, muammolarni har tomonlama muhokama qilishga tayyorlik, o'zaro ishonch muhitini yaratish va mavjud muammolarni hal qilishda birgalikdagi sa'y-harakatlar buzg'unchi mojaroni konstruktivga, kechagi muxoliflarning kodimlarga aylanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, muvaffaqiyatli hal qilingan nizo jamoadagi psixologik iqlimni yaxshilashga, o'zaro tushunishni rivojlantirishga yordam beradi. Mojoralarni hal qilish jarayonida to'plangan tajribadan boshqa ziddiyatli vaziyatlarda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin.

Pedagogik ziddiyatlarning kelib chiqishini oldindan sezish mojaroni vaziyatning salbiy rivojlanishining oldini olishga va uni ijobiy holatga aylantirishga imkon beradi. Mojoralarni boshqarish va nizolarni hal etish texnologiyalarini yaxshi boshqarish o'qituvchilarga qarama-qarshi nizolarni yaratishga imkon beradi. Masalan, o'qituvchi o'quv jarayonida akademik ko'rsatkichlar yoki intizom bo'yicha nizo keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan vaziyatda o'z bilimlarini mojaroni vaziyatni hal qilishga jalb qilib, ularning faoliyatini faollashtiradi va kerakli natijalarga erishadi.

Pedagogik mojaro tabiiy ijtimoiy hodisa bo'lib, u o'quvchining nizolarni boshqarish bo'yicha tayyorgarligi sustligi tufayli o'quv jarayonini tashkil etishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biz mojoralar yuzaga kelganda hisobga olinishi kerak bo'lgan obyektiv va subyektiv sabablarni ko'rib chiqdik. O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi ziddiyatlarning sabablarini turlicha aniqlayotgani aniqlandi. Yoki kichik maktab o'quvchilarining his-tuyg'ulari juda yorqin, ammo shu bilan birga ular tezda o'chiriladi, ammo o'qituvchining salbiy ta'siri doimo psixikaga ta'sir qiladi va ularning xotirasida qoladi. Bunday holatlarning bir nechta turlari mavjud: ular nafaqat o'quv jarayoni bilan, balki o'quvchilar bilan mulqot jarayonida o'qituvchining xulq-atvori bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin.

Ayrim vaziyatlarga bog'liq holda, ziddiyatli vaziyatni ehtiyotkorlik bilan yaratib olish juda muhimdir. Mojoralarni hal qilish jarayonida ergashish, mojaroning boshqa tomonini hurmat qilishni o'rganish uchun ijobiy namuna bo'lishi kerak - oxir oqibat, bolalar ongsiz ravishda kattalar ya'ni ota-onalar va o'qituvchilar xatti-harakatlaridan nusxa oladi. O'qituvchi, shuningdek, mojaroning tomonlarini xafa qilmashligi uchun mojaroni qanday hal qilishni o'rgatishi kerak, bu vaziyatda

fagat chinakam bilimli o'qituvchi insoniy qadriyatlarini biladigan va haqiqatan ham u uchun qadrlil bo'lgan haqiqiy insonni tarbiyalay oladi.

2.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillari

O'zbekiston Respublikasida barpo etilayotgan Uchinchi Renessans davrida barcha sohalar qatorida boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama barkamol voyaga yetkazish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020 yil 29 dekabr) shunday deyiladi: "Yoshlarni zamonaviy bilim va tajriba, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezuq fazilatlar egasi bo'lgan insonlar etib voyaga yetkazamiz". Bu vazifaga e'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilariga zamonaviy bilim berish, ularni mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan shaxslar sifatida voyaga yetkazish muhim ahamiyatga ega. Aynan bilim va mustaqil fikrlash tarzini boshlang'ich sinflarda shakllantirish uchun ularda uchraydigan pedagogik konfliktlar ko'rinishlari, shakllari va turlarini bartaraf etish kerak bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillarini va unga asosan zamonaviy muayyan texnologiyani ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologik omillarini ishlab chiqishda metodika masalasiga maxsus yondashuvni taqozo etadi. *Metod* atamasi yunoncha bo'lib, ta'lim jarayonida taqdim etiladigan amaliy va nazariy bilimlarni egallash, o'zlashtirish, o'rnatish, o'rganish va bilish uchun xizmat qiladigan yo'l-yo'riqlar majmuini anglatadi. Biz tadqiqotimiz natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning quyidagi maqbul metodlariga asoslanish mumkin, degan fikrga keldik:

1. *O'rganish metodi*. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning bu metodi mazkur muammoni maxsus o'rganish mazmuniga ega. Bizning yondashuvimizga ko'ra, Sinf rahbari maxsus tuzilgan Ishchi guruh a'zolari bilan birgalikda

boshlang'ich sinf o'quvchisida uchraydigan pedagogik konfliktlarni o'rganish uchun o'quvchilarning ruhiyati, bilimiga qiziqishi, axloqiy hatti-harakati va o'zgalarga munosabatiga e'tibor berishi kerak. Har bir o'quvchi mana shu jihatlari bilan o'zidagi pedagogik konfliktlarning ko'rinishi, shakli yoki turini namoyon qiladi. Shu sababli O'rganish metodi pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning poydevori hisoblanadi.

2. *Aniqlash metodi*. Bu metodga ko'ra, Sinf rahbari boshlang'ich sinf o'quvchisida mavjud bo'lgan pedagogik konfliktlarni tiplarga ajratishi kerak. Misol uchun, bizning tadqiqotlarimiz natijasiga ko'ra, hozirgi zamon boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxsidaagi ziddiyatlar, o'rtog'lariga nisbatan munosabatidagi ziddiyatlar, ota-onasiga nisbatan inijqlik, xudbinlik, me'yorsiz erkalik kabi pedagogik konfliktlarning shakllari uchraydi. Shu sababli Sinf rahbari boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlash jarayonida ularni tiplarga bo'lishi shart.

3. *Tushuntirish metodi*. Mazkur metodga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rganilgan va aniqlangan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish ishiga kirishiladi, buning uchun Sinf rahbari maxsus tuzilgan Ishchi guruh va maktab jamoasiga ma'lumot bergan holda o'quvchining ota-onasiga tushuntirish beradi. Ota-ona o'z farzandidagi pedagogik konfliktlarning muayyan ko'rinishi, shakli yoki turi mavjudligidan xabardor bo'lishi, uni o'qituvchi tomonidan bartaraf etish zarurligini tushunishi kerak. Shu sababli pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning Tushuntirish metodi o'quvchi, Ishchi guruh, maktab jamoasi va ota-onalarni birgalikda harakat qilishga undovchi motivatsiya hisoblanadi.

4. *Baholash metodi*. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning bu metodi o'rganilgan, aniqlangan va tushuntirilgan majmualar asosida amaliy ishlarni (tadbiqlarni) amalga oshirishni ifodalaydi. Unga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchisida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishi, shakli va turining ko'lamini baholaniadi, bu baholash asosida ularni bartaraf etish choralari belgilaniadi. Bizning yondashuvimizga binoan bu ish Sinf rahbari tomonidan amalga oshiriladi.

Zero boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning O'rganish, Aniqlash, Tushuntirish va Baholash metodlari ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy xususiyatlarga

egalligi bilan diqqatni tortadi. Shu sababli biz bu metodlarga tayani boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishi, shakli va turini kutilgan darajada bartaraf etish mumkin degan xulosaga keldik.

Ingliz pedagog olimi Kurt Tomasning (XX asr) "Konfliktlarni tartibga solishni baholash metodikasi" biz uchun maqbul bo'ldi.¹ Bu metodikaga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish asoslari mavjud. Bu o'rinda mazkur metodikani keltiramiz (berilgan javoblardan bittasi belgilanishi kerak):

1. a) Men ba'zida muammolarni hal etishda o'zgalarga imkoniyat beraman.
- b) Muammolarni muhokama qilishda men hamkorim bilan kelishuvchanlik tarafdiga e'tibor beraman.
2. a) Men muammolarni hal etishda murosaga kelaman.
- b) Men o'zgalarning ham manfaatini hisobga olaman.
3. a) Men o'z qarorimda turib olaman.
- b) Ba'zida men o'zgalar manfaati uchun shaxsiy manfaatimdan voz kechaman.
4. a) Men har doim murosaga intilaman.
- b) Men o'zgalar his-tuyg'usi bilan hisoblashmayman.
5. a) Konfliktli vaziyatlarda men o'zgalarning yordamiga tayanaman.
- b) Men har doim muammolardan qochaman.
6. a) Men o'zim uchun noqulayliklardan qochaman.
- b) Men har doim maqsadimga erishishga intilaman.
7. a) Men muammolarni yechishni keyinga qoldiraman.
- b) Men nimagadir erishish uchun ba'zi narsalardan voz kechish kerak deb hisoblayman.
8. a) Odatda men o'z maqsadimga intilaman.
- b) Men birinchi bo'lib muammo mohiyatini belgilashga intilaman.
9. a) O'ylaymanki har doim ham kelishmovchiliklarga e'tibor bermaslik kerak.
- b) Men o'z maqsadimga yetishish uchun qat'iy intilaman.
10. a) Men o'z niyatimga erishish uchun harakat qilaman.
- b) Men murosaga yo'llarga intilaman.
11. a) Eng avvalo bahsning mohiyatini aniqlayman.

- b) Men o'zganini tinchlantirishga intilaman.
12. a) Men bahsli vaziyatlar keltirib chiqaruvchi pozitsiyadan chekinaman.

b) Men o'zgalarga fikrini bayon qilish uchun imkon beraman.

13. a) Men xolislikni taklif etaman.

b) Men faqat mening manfaatimni ro'yobga chiqishiga intilaman.

14. a) Men o'zgalarga fikr-mulohazamni bildiraman va bu haqda ularning qarashlarini so'rayman.

b) Men o'zgalarga fikrimning mantiqli ekanligini bildirishga intilaman.

15. a) Men munosabatlarni saqlash uchun o'zgalar bilan kelishaman.

b) Men ziddiyatga tushmaslik uchun bor imkoniyatlarni ishga solaman.

16. a) Men atrofigandagilarning his-tuyg'usiga tegmaslikka harakat qilaman.

b) Men atrofigandagilarni men bilan hisoblashishga da'vat qilaman.

17. a) Odatda men o'z niyatimga intilaman.

b) Men hamisha keraksiz murakkabliklardan qochaman.

18. a) Agar atrofigandagilar baxtli bo'lishni istasa, men ularga imkoniyat beraman.

b) Hamkorimga o'z fikrida qolishi uchun imkon beraman.

19. a) Men bahsning mohiyatiga e'tibor beraman.

b) Men kelishmovchilikni hal qilishga intilaman.

20. a) Men har doim kelishmovchiliklarni hal qilishga intilaman.

b) Men hamkorimiz uchun ham yaxshi yechim topishga harakat qilaman.

21. a) Muzokara jarayonida hamkorimga e'tibor qilmaslikka harakat qilaman.

b) Men har doim muammo to'g'ridan-to'g'ri muhokama qilishga intilaman.

22. a) Men o'zim va hamkorim uchun foydali qarorga intilaman.

b) Men o'z nuqtai nazarimda qat'iy turaman.

23. a) Qoidaga binoan men hammaning roziligiga harakat qilaman.

b) Ba'zida bahsli muammo hal etishni o'zgalarga qoldiraman.

24. a) Agar o'zgalarning nuqtai nafari ma'qul bo'lsa men ularga qo'shilaman.

b) Men o'zgalarni murosaga kelishga ko'ndiraman.

¹ Bardovskaya N., Rean A. Pedagogika. - SPb.: "Piter", 2001. S. 288-290

25. a) Men o'zgalarni o'z nuqtai nazarimga ko'nikishiga da'vat qilaman.

B) Men muzokara davomida o'zgalar diqqatini dalillarga qarataman.

26. a) Men odatda o'ra pozitsiyani egallayman.

b) Men odatda o'zgalarning manfaatlari bilan hisoblashaman.

27. a) Men bahslardan qochaman.

b) Men yetakchi shaxslarga yon bosaman.

28. a) Odatda men o'z nuqtai nazarimni o'tkazishga intilaman.

b) Men odatda o'zgalarning qo'llab-quvvatlashiga tayanaman.

29. a) Men o'rtacha pozitsiyani taklif etaman.

b) O'zgalarning turli fikrlarda bo'lishini o'ylayman.

30. a) O'zgalarning his-tuyg'ulariga tegmaslikka harakat qilaman.

b) Men o'zgalar bilan teng muvaffaqiyatga erishishga intilaman.

So'rovnomaning kaliti:

Birgalikda harakat: 3 a, 6 b, 8 a, 9 b, 10 a, 13 b, 14 b, 16 b, 17 a, 22 b, 25 a, 28 a.

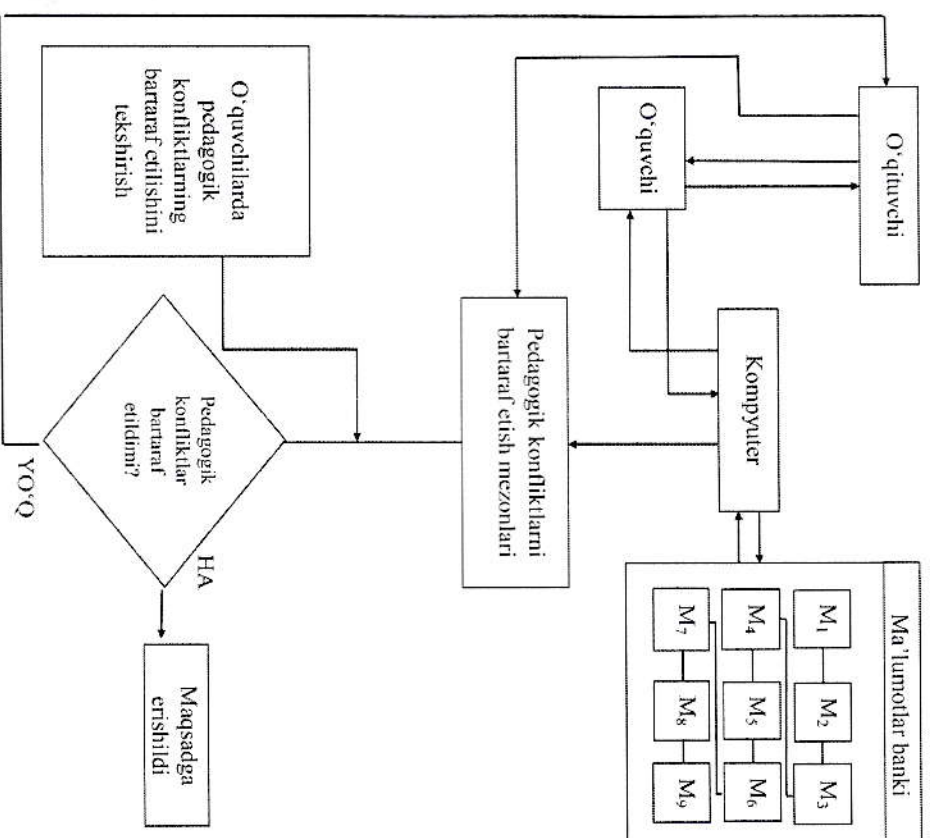
Hankorklik: 2 b, 5 a, 8 b, 11 a, 14 a, 19 a, 20 a, 21 b, 23 a, 26 b, 28 b, 30 b.

Murosasozlik: 2 a, 4 a, 7 b, 10 b, 12 b, 13 a, 18 b, 20 b, 22 a, 24 b, 26 a, 29 a.

Muammodan qochish: 1a, 5 b, 7 a, 9 a, 12 a, 15 b, 17 b, 19 b, 21 a, 23 b, 27 a, 29 b.

Moslashuvchanlik: 1 b, 3 b, 4 b, 6 a, 11 b, 15 a, 16 a, 18 a, 24 a, 25 b, 27 b, 30 a.

Mazkur metodikaga asosan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish uchun zamonaviy innovatsion pedagogik *texnologiyalarga* asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. *Texnologiya* bu 1) shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonuniyatlarini mujassamlashtirgan hamda yakuniy natijani kafolatlaydigan pedagogik hodisa; 2) ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, uni boshqarish, pedagogik va o'quv faoliyatini tashkil qilish usullari majmuidir. Shu jihatdan texnologik yondashuv ta'limning aniq kutilgan natijalariga ega bo'lish jarayonini anglatadi. Mazkur yondashuv asosida biz yuqoridagi metodlarni amaliyotga tatbiq etish uchun zamonaviy "*Renessans*" nomli kompyuterli texnologiyasini ishlab chiqdik. Bu texnologiyaning tarhi quyidagicha:

2.3. 1-rasm. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning "Renessans" kompyuterli texnologiyasi

Mazkur kompyuterli texnologiyaning tavsifi quyidagilardan iborat: unga ko'ra, O'qituvchi (bizning yondashuvimizda Sinf rahbari) kompyuterda shakllantirilgan mazkur texnologiyaga asosan boshlang'ich sinf o'quvchisi yoki o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni ilmiy, pedagogik va amaliy jihatdan bartaraf etadi. Bunda:

M_1 - ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar majmui (qonun, Prezident farmonlari va qarorlari, davlat ta'lim standartlari va h.k.);

M_2 - konfliktologiya to'g'risida umumiy tushunchalar, ma'lumotlar va tushuntirishlar;

M_3 - pedagogik konfliktlar to'g'risida ma'lumotlar va ularning boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan ko'rinishlari, shakllari hamda turlari;

M_4 - boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish zaruriyati to'g'risida tushuntirishlar va yo'naltirishlar;

M_5 - boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish bo'yicha ko'rsatmalar va tavsiyalar;

M_6 - boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari tavsifi.

M_7 - boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning maqbul metodlari.

M_8 - boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish mezonlari;

M_9 - pedagogik konfliktlarga doir zaruriy pedagogik, psixologik va sotsial adabiyotlar, tegishli lug'atlar.

Ushbu "Renessans" nomli boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishi, shakli yoki turini bartaraf etishning kompyuterli texnologiyasi quyidagi xususiyatlar va imkoniyatlarga ega.

birinchidan, mazkur kompyuterli texnologiya o'qituvchi (bizning yondashuvimizga ko'ra Sinf rahbari) tomonidan amaliyotga tatbiq etiladi va boshqariladi;

ikkinchidan, kompyuterli texnologiya Ma'lumotlar banki dasturi yangilab borish va boyitish imkoniyatlariga ega;

uchinchidan, bu kompyuterli texnologiya o'qituvchi va o'quvchini vizual bog'laydi, kompyuter imkoniyatlaridan oqilona foydalanish imkonini beradi;

to'rtinchidan, mazkur texnologiya vositasida masofaviy ta'lim tarzida boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik konfliktlarini bartaraf etish imkoniyati mavjud;

beshtinchidan, ushbu kompyuterli texnologiya o'quvchini qiziqitirish,

tezkorligi va qulayligi bilan ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni ushbu "Renessans" nomli kompyuterli texnologiyada pedagogik konfliktlarni bartaraf etish *mezonlari* sifatida quyidagilarni belgiladik:

- a) pedagogik konfliktlarni bartaraf etish zarurligi;
- b) pedagogik konfliktlar shaxs rivojiga salbiy ta'sir etishini tushunish;
- v) pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning imkoniyatlari mavjudligi;

- e) pedagogik konfliktlar maxsus yondashish asosida bartaraf qilinishi;
- d) pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning samarasiga erishish mumkinligi.

Mazkur mezonlar biz tomonimizdan ishlab chiqilgan "Renessans" nomli kompyuterli texnologiyani imkoniyatlaridan oqilona foydalanish va unda qayta-qayta murojaat qilish ko'lamini mavjudligi bilan innovatsion yondashuv hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillarini amaliyotga tatbiq etishda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu borada quyidagi imkoniyatlardan foydalanish kutilgan samarani beradi, degan fikrdamiz:

- boshlang'ich sinflarning "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" hamda "Tasviriy san'at" o'quv fanlarini o'qitish jarayonida o'quvchilardagi pedagogik konfliktlar ko'rinishlarini tashxislab borish ahamiyatga ega;
- tarbiyaviy tadbirlar yo'natishlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning shakllarini bartaraf etishga yo'naltirish samarali hisoblanadi;

- yangi sharoitda Sinf rahbarining rejasi va faoliyatini tashkil etishda pedagogik konfliktlar muammosi bo'yicha alohida vazifalarni belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi;

- umumta'lim maktablarining texnologik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish bu boradagi muhim tayanchlardan biridir, chunki bugungi kunda maktablarimizning barchasi o'quv-kompyuter vositalari bilan jihozlangan;

- shuningdek, hozirgi zamon o'quvchisi mobil aloqa va kompyuter vositalaridan foydalanish imkoniyatlariga egaligi bilan qo'yilgan masalaning ko'lamini kengaytiradi.

Hozirgi yondashuvimizga ko'ra, shakllantirilgan "Renessans"

kompyuterli texnologiyasi murakkab sharoitlar va vaqtlarda masofadan turib boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik konfliktlarini aniqlash, o'rganish, tahlil qilish va ularni bartaraf etish imkonini beruvchi vizual vositadir. Shu sababi mazkur texnologiyadan foydalanish tavsiya etiladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillari o'ziga xos xususiyatlarga egaligi va keng imkoniyatlarga boyligi bilan ahamiyatlidir.

Yangi O'zbekiston sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy, jismoniy va estetik jihatdan barkamol voyaga yetkazish uchun ularni turli konfliktologik vaziyatlar, holatlar va muhitdan muxofaza qilish muhim ahamiyatga ega. Bu borada ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning o'quvchi shaxsidagi ziddiyat, o'quvchining o'zgalarga munosabatidagi ziddiyat, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyat, o'quvchi va ota-ona o'rtasidagi ziddiyat kabi ko'rinishlarini bartaraf etishning texnologiyasini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati ijtimoiy, pedagogik va psixologik ehtiyojlar bilan belgilanadi. Chunki hozirgi zamon texnologik rivojlanish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarning har xil ko'rinishlari, shakllari va turlarini keltirib chiqaruvchi axborotlar ko'lami kengayib bormoqda. Bu hol ayniqsa, 7-11 yoshli o'quvchilarning texnik vositalardan mustaqil foydalanib axborot olayotganligi bilan o'ta muhim zaruriyat sifatida namoyon bo'lmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlari keng bo'lib, ulardan "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" va "Tasviriy san'at" o'quv fanlari muhim ahamiyatga ega. mazkur fanlarni o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlash va bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari juda yuqoriligi bilan muhim o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlarida tarbiyaviy tadbirlar va Sinf rahbarining faoliyati muhim tayanchlardan biridir. Shu jihatdan

bizning yondashuvimizga ko'ra, yangi faoliyat asoslariga ega bo'lgan Sinf rahbarining roli muhimdir. Shu jihatdan Sinf rahbari boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlash, o'rganish va ularni bartaraf etish texnologiyasini tashkil etuvchi, boshqaruvchi hamda monitoringini olib boruvchi asosiy shaxsdir. Bu boradagi didaktik imkoniyatlardan unumli foydalanish aynan Sinf rahbarining faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning qulay va maqbul texnologik omillarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda avvalo o'rganish, aniqlash, tushuntirish va baholash metodlari asosida texnologik omillarni shakllantirish muhimdir. Shu jihatdan biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning zamonaviy "Renessans" nomli kompyuterli texnologiyasini ishlab chiqdik.

Mazkur kompyuterli texnologiya o'zining pedagogik, psixologik, texnologik va didaktik imkoniyatlarga egaligi bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning muhim va maqbul vositalaridan biridir.

III BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH SAMARADORLIGI

3.1. Boshtang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari dasturi

O'zbekistonda Uchinchi Renessansni barpo etish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilimli, axloqli va faol shaxslari sifatida voyaga yetkazish muhim hisoblanadi. Bunda mazkur 7-11 yoshli shaxslarni pedagogik konfliktlar ko'rinishlari, shakllari va turlaridan asrash, bu muammoga tabiiy hodisa sifatida qarash hamda ular yuzaga kelganida bartaraf etish ishlari amalga oshirish chugur ahamiyatga ega. Shu sababli bu borada tadqiqotimizda amalga oshirilgan muammoning nazariy tahlillari hamda uni bartaraf etish uchun ishlab chiqilgan texnologik omillarini amaliyotga tatbiq etish maqsadida pedagogik tajriba-sinov ishlari o'tkazish zaruriyat hisoblanadi. Ushbu o'rinda tajriba-sinov ishlari Dasturi loyihasiga e'tiboringizni tortamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari Dasturimizning tuzilishi quyidagicha:

1. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning nazariy asoslari.* Bu bo'limda tajriba-sinov ishlari ishtirokchilariga quyidagilar bo'yicha tushuncha beriladi:

- konfliktologiya muammosi bo'yicha umumiy tushuncha berish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni muhim pedagogik muammo sifatida idrok etish;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining nazariy masalalari bo'yicha bilimlarga bo'lish;

- pedagogik konfliktlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashi, bilimi, axloqi va his-tuyg'ularining rivojlanishiga salbiy ta'sir etuvchi omillar ekanligini anglash.

2. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasi.* Mazkur bo'limda tajriba-sinov ishtirokchilari quyidagilar bilan dastlabki tarzda tanishtiriladi:

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bar-

taraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zarur ekanligi;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlarini tushuntirish;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning metodlari va texnologik vositasi to'g'risida ma'lumot berish;

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning zamonoviy "Renessans" nomli kompyuterli texnologiyasi imkoniyatlarini o'rgatish.

3. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari va ularni o'tkazish tizimi.* Ushbu bo'limda quyidagilarni amalga oshirish belgilangan:

- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari ishtirokchilarini tanlash va jalb qilish;

- tajriba-sinov ishlari suhbat, test va kuzatish metodlari asosida ikki bosqichda o'tkazish;

- tajriba-sinov ishlari birinchi bosqichi natijalarini tahlil qilish va ular asosida ikkinchi bosqich tajriba-sinov ishlari vazifalarini belgilash;

- tajriba-sinov ishlari ikkinchi-yakuniy bosqichini o'tkazish va tajriba-sinov ishlari umumiy natijalarini tahlil etish. Mazkur Dastur asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish samaradorligi amalga oshirildi.

Ushbu dastur aprotatsiya nuqtai nazaridan biz tomonimizdan Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalariga "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" fani bo'yicha o'qilgan ma'ruzalarda va amaliy seminarlarda qo'shimcha mavzu sifatida o'tildi. Buning natijasida bo'lajak o'qituvchilar pedagogik konfliktologiya asoslari va boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlari to'g'risida tushunchaga ega bo'lishdi. Shu sababli mazkur tajriba-sinov Dasturi negiziga quyidagilar singdirildi:

1. Pedagog-psixolog olimlarning fikricha, pedagogik konfliktlar uch bosqichda namoyon bo'ladi: 1) konfliktlarni paydo qiluvchi vaziyatlar; 2) konfliktlarni namoyon qiluvchi harakatlar; 3) konfliktlarni

rivojlantiruvchi izchil muhit.¹ Biz mazkur kontseptual yondashuvni qabul qildik va tapdiquotimiz negizida boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar dastlab vaziyat ta'sirida paydo bo'ladi, keyin konflikt paydo bo'lgan o'quvchi ziddiyatli harakatlarga keladi va nihoyat konfliktlar jarayoni izchil tus oladi. Ayni paytda, bizning yondashuvimizga ko'ra, pedagogik konfliktlar zamon va makonda paydo bo'lganligi uchun ularni bartaraf etish imkoniyati mavjud.

Shuningdek, olimlarning fikricha, ijobiy xarakterdagi konfliktlar ham idrok etiladi.² Bunday konfliktlar konstruktiv deb atalib, ko'p hollarda ular ongli tashkil etiladi. Misol uchun, O'qituvchi biror o'quvchini bilimga qiziqishi, axloqiy ilatini yo'qotishi yoki uni faollashtirish uchun u bilan ongli ravishda konfliktga kirishadi. Bunday xarakterdagi konflikt turi kuzatishlarimizga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarini faollashtirishda muhim o'rin tutadi. Lekin pedagogik konfliktli vaziyatlarni tashkil etishda maqsadli va muddatli yondashish lozim.

2. Mazkur Dasturimizga singdirilgan ikkinchi bir tushuncha shundan iboratki, bizning yondashuvimizga binoan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning uch ko'rinishi mavjud:

- a) ichki;
- b) tashqi;
- v) yashirin.

Ichki ko'rinish ko'p hollarda o'quvchilarning xarakterida namoyon bo'ladi, tashqi ko'rinish o'quvchilarning o'zgalarga munosabati va xatti-harakatida ko'rinadi, yashirin ko'rinish esa o'quvchi to'mondan bildirilmaydigan konfliktidir. Shu sababli pedagogik konfliktlarning mana shu uch ko'rinishini hisobga olish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning quyidagi uch shakli kuzatiladi:

- a) ruhiy;
- b) axloqiy;
- v) xatti-harakatli.

Pedagogik konfliktlarning ruhiy shakli ko'p hollarda o'quvchining

¹ Psixologiya. Slovar.Sosaviel L.A.Korpenko. -M.:Politizdat.1990.S.174-175.

² Shu joyda.

shaxsi va ongida kechadi, axloqiy shakli uning xulq-atvorida namoyon bo'ladi va xatti-harakatli shakli esa o'quvchilarning o'zgalarga munosabati hamda o'qishga bo'lgan intilishida yaqol ko'zga tashlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning bu uch shakli pedagogik xarakterga ega bo'lib, ularni bartaraf etishda pedagogik, psixologik va sotsiologik qonuniyatlarning uyg'unligiga asoslanish kutilgan samarani beradi.

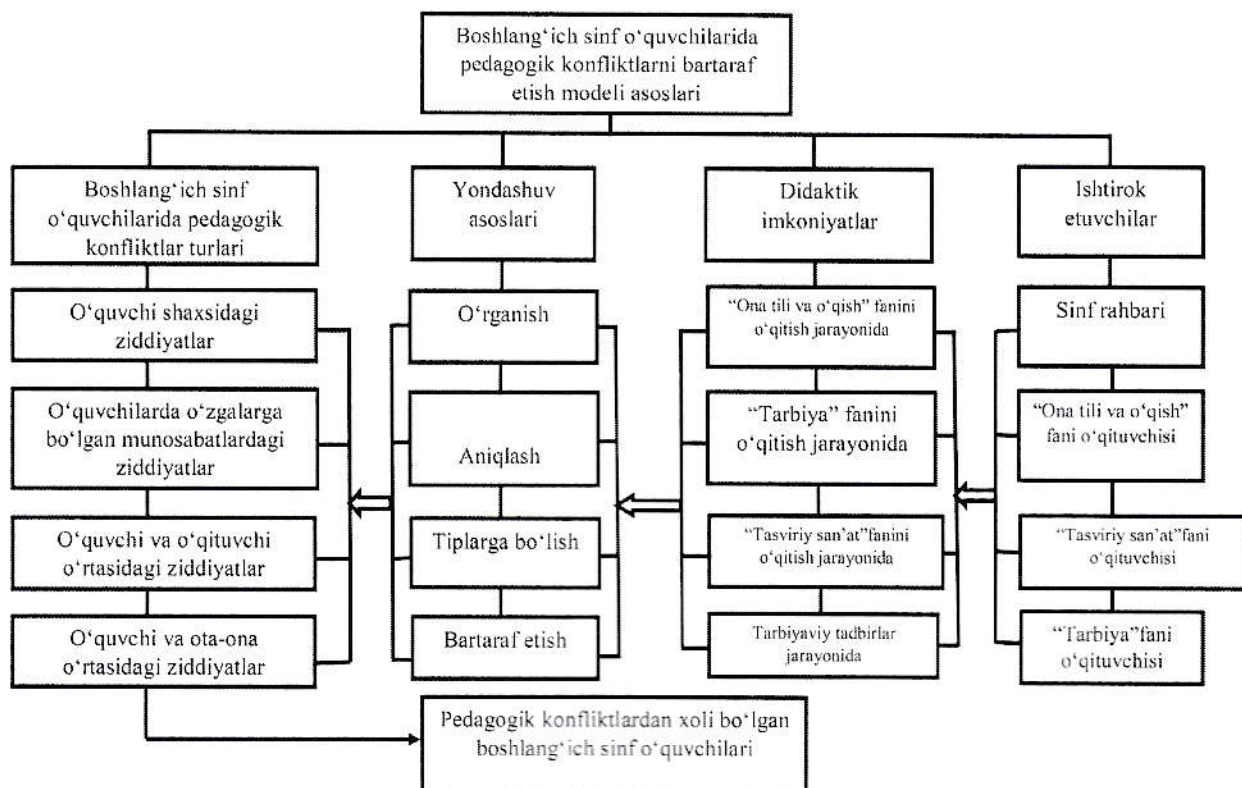
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning *turlari* ham uchta:

- a) ta'limiy;
- b) tarbiyaviy;
- v) amaliy.

Pedagogik konfliktlarning ta'limiy turi o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishining susayishi tusida namoyon bo'ladi, tarbiyaviy shakli esa o'quvchilarning fazilatlari yoki ilatlarining namoyon bo'lishida ko'rinadi, amaliy shakli esa o'quvchilarning o'zini tutishi yoki guruh bilan kirisha olmasligida namoyon bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning mazkur turlarini aniq farqlash ularni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatadi.

3. Tajriba-sinov Dasturimizning navbatdagi negizi respondentlarni tanlash va ularni tiplarga bo'lish to'g'risidagi yondashuvlardan iborat. Unga ko'ra, tajriba-sinov ishtirokchilari maqsadli tanlanishi, ularni faollashtirish va yo'naltirish muhim masaladir. Bu yondashuvimizni amalga oshirish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh, aqliy, jamiy va estetik xususiyatlarini hisobga oldik. Shuningdek, Dasturni amalga oshirish yordamchilari bo'lgan Sinf rahbari va boshlang'ich sinf o'quvchilarning pedagogik konfliktlardan xabardor bo'lishiga asosiy o'tibor qaratildi.

Mazkur tajriba-sinov ishlarni o'tkazish Dasturini biz tomonimizdan quyidagi modeli shakllantirildi:

3.1.1-rasm. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish modeli

Ushbu model asosida biz tajriba-sinov ishlarimizning amaliyotini aprobatsiyadan o'tkazdik.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari Dasturi mazmuni ana shulardan iborat.

3.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlarni o'tkazish tizimi

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim jarayonida Uchinchi Renessans davrining faol ishtirokchi shaxsini har tomonlama yetuk voyaga yetkazish ishlari amalga oshirilmoqda. Shu sababli tadqiqotimizning nazariy va amaliy xulosalarinin tajriba-sinov ishlardan o'tkazish, bunda o'ziga xos tizimni shakllantirishga e'tibor qaratildi. Mazkur tizim xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari Dasturimizga binoan respondentlar sifatida Toshkent viloyati Chirchiq shahri 2, 25-maktablari, Jizzax viloyati Jizzax shahri 7, 9-maktablari va Navoiy viloyati Xatirchi tumani 17, 70-maktablarining 1-4-sinf o'quvchilari tanlandi. Tajriba-sinov ishlarda 500 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirok etdi.
2. Tajriba-sinov ishlarni o'tkazishda quyidagicha yo'l tutildi:
 - maxsus test savolnomasi tuzildi;
 - tajriba-sinov ishlari ishtirokchi o'quvchilari nazorat va kuzatuv guruhlariga bo'lingdi;
 - tajriba-sinov ishtirokchi o'quvchilariga test o'tkazish to'g'risida qisqacha tushuncha berildi;
 - test sinovlari anonim tarzida o'tkazildi;
 - testlarni tuzishda testologiyaning pedagogik-psixologik qonuniylariga amal qilindi;
 - tajriba-sinov ishlarni o'tkazishda Sinf rahbarlari hamda "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" va "Tasviriy san'at" o'qituvchilari yordamidan foydalanildi.
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari Dasturiga muvofiq tuzilgan test savollari quyidagilardan iborat:

1. Quyidagi javoblarning qaysi birida "Konflikt" so'zining ma'nosi to'g'ri berilgan?

- A. Ziddiyat, nizo, to'qnashuv
- B. Kelishuv, ziddiyat, to'qnashuv
- V. Murosa, ziddiyat, to'qnashuv
- G. Bilmayman.

2. Siz konfliktologiya atamasi to'g'risida eshitganmisiz?

- A. Yo'q
- B. Ha

3. Siz o'rtog'ingiz, o'qituvchingiz va ota-onangiz bilan kelisholmay qolsangiz uni nia deb ataysiz?

A. Fikringizni yozing: _____

4. "Pedagogik konfliktologiya" tushunchasi to'g'risida eshitganmisiz?

A. Fikringizni yozing: _____

5. Quyidagi javoblarning qaysi birida ta'lim va tarbiyaga oid konfliktlar turi aks etgan?

- A. Sotsiologik.
- B. Psixologik.
- V. Pedagogik
- G. Estetik

6. Siz o'zingizni o'rtog'ingiz bilan ba'zida konfliktga kirishadi deb hisoblaysizmi?

- A. Yo'q
- B. Ha.
- V. Aytolmayman.
- G. O'ylab ko'rmabman.

7. Ustozingiz konflikt to'g'risida gapirganmi?

A. Fikringizni yozing: _____

8. Siz o'rtog'ingiz xafa qilsa kechira olasizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

9. Siz o'rtog'ingizni xafa qilsangiz undan kechirim so'raysizmi?

A. Yo'q

B. Ha

V. Aytolmayman

10. Sizni o'qituvchingiz xafa qilganmi?

A. Fikringizni yozing: _____

11. Siz otangiz yoki onangizdan xafa bo'lib turasizmi?

A. Ha

B. Yo'q

V. Aytolmayman

12. Odam kechirimli bo'lishi kerak deb hisoblaysizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

13. O'qishda qiyinalsangiz kimdan yordam so'raysiz?

A. Fikringizni yozing: _____

14. O'rtog'aringiz orasida Siz yomon ko'radigan o'rtog'ingiz bormi?

A. Yo'q

B. Bor

V. Aytolmayman

15. Siz o'yinga qiziqasizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

16. Siz o'qishga juda qiziqasizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

17. Siz qaysi fanlarga qiziqasiz?

A. Fikringizni yozing: _____

18. O'rtog'aringiz kelishmay qolsa ularni yarashitirib qo'yasizmi?

A. Yo'q.

B. Ha.

V. Aytolmayman

19. Siz kitob o'qishga qiziqasizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

20. Siz o'z siringizni o'qituvchingizga ayta olasizmi?

A.Fikringizni yozing: _____

21. Sizing sirdosh o'rtog'ingiz bormi?

A.Fikringizni yozing: _____

22. Sizga maktabdagi sharoit yoqadimi?

A. Ha.

B. Yo'q.

V. Aytolmayman.

23. Siz o'zingizni rostgo'y deb hisoblaysizmi?

A.Fikringizni yozing: _____

24. Sizga maktabdagi qaysi sharoitlar yoqmaydi?

A.Fikringizni yozing: _____

25. Siz sinfingiz tadbirlarida ishtirok etasizmi?

A.Fikringizni yozing: _____

Mazkur savolnoma asosida dastlabki tajriba-sinov ishlari o'tkazildi va uning yakuniy bosqichida savolnoma takomillashtirilib, respondentlardan javoblar olindi.

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar to'g'risida Sinf rahbarlari hamda "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" va "Tasviriy san'at" fanlari o'qituvchilari bilan suhbatlar o'tkazildi. Ularga pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlari to'g'risida axborot berildi. Sinf rahbarlari va o'qituvchilarning o'qishga qiziqmovchi hamda tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash to'g'risidagi tajribalari o'rganildi. Bunda qolqoq o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlashga e'tibor qaratildi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari o'tkazish tizimi shakllantirildi. Mazkur tizimni shakllantirishda quyidagilarga asosiy e'tibor qaratildi:

- maktab sharoiti va boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining faolligi o'rganildi;
- o'quvchilar uchun yaratilgan ta'limiy va tarbiyaviy sharoitlar

bilan tanishildi;

- sinf rahbarlari hamda "Ona tili va o'qish", "Tarbiya", "Tasviriy san'at" fanlari o'qituvchilarining bolalarga nisbatan munosabatlari kuzatildi;

- o'quvchilarning o'zini tutishi, o'qishga intilishi va axloqiy xatlil-harakatlari o'rganib borildi;

- nisbatan qolqoq hisoblanuvchi o'quvchilarning ota-onalari bilan suhbatlashildi va o'quvchilarning faolsizligiga sabab bo'luvchi konfliktli omillar aniqlandi;

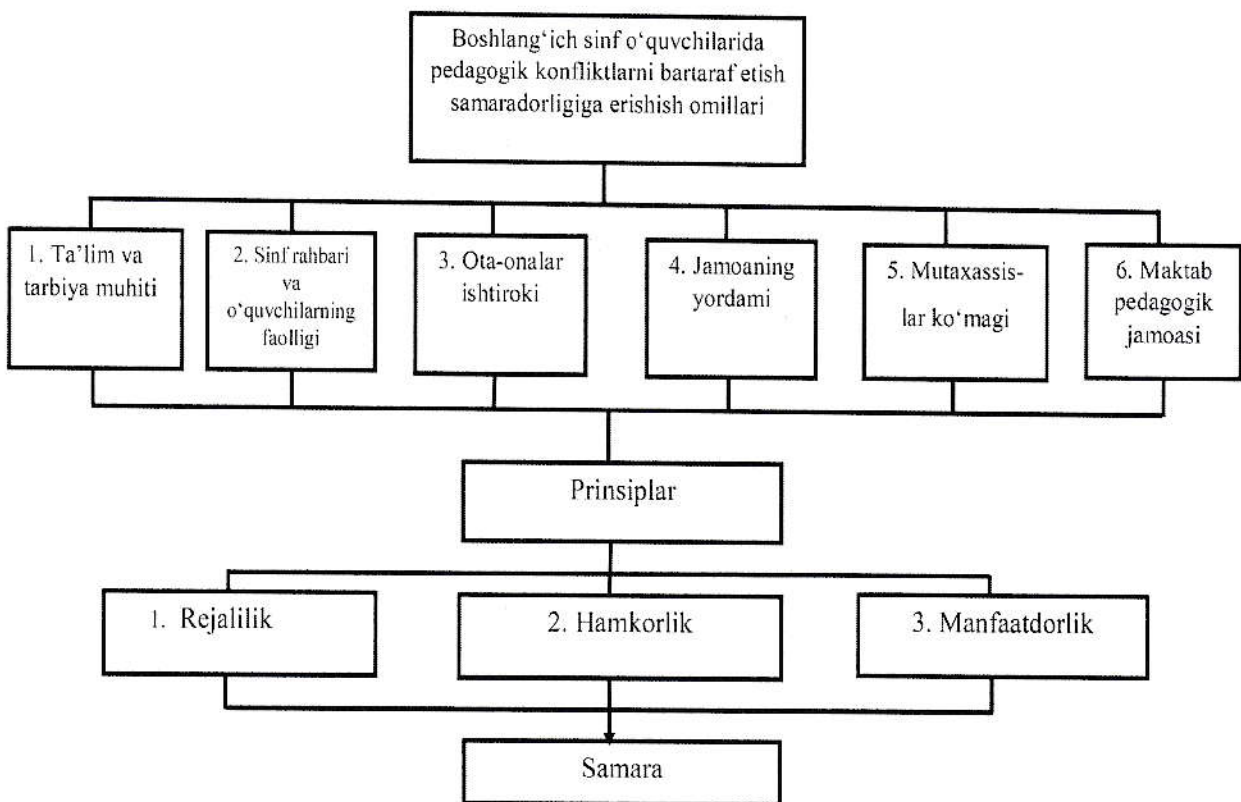
- faol o'quvchilar bilan suhbat qilinib, sinfdoshlari o'rtasidagi munosabatlari holati tekshirildi;

- konfliktli vaziyatlarni yuzaga keltiruvchi muhitga e'tibor qaratildi.

Mazkur yondashuv asosida tadqiqotimizning tajriba-sinov ishlari samarali o'tkazishga e'tibor qaratildi. Ta'kidlash lozimki, biz tanlagan tajriba-sinov ishlaringiz ishtirokchilari So'rovnoma va suhbatlarga qiziqish bilan munosabarda bo'lishdi.

Tajriba-sinov ishlari o'tkazish jarayonida Sinf rahbarlari va o'qituvchilarning pedagogik konfliktlar masalasiga qiziqish bilan qatnaganligi namoyon bo'ldi. Shu sababli bunday toifadagi muammolar izchil ravishda ilmiy tadqiq etib borilishi va ular asosida amaliy faolligidagi o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarurligi aniqlandi.

Mazkur tajriba-sinov ishlari quyidagicha tizimli shakli ishlab chiqildi:

3.2.1-rasm Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish tizimi

Biz tadqiqotimizning tajriba-sinov ishlarini ana shu tizim asosida o'tkazdik va uning amaliy samara berishi namoyon bo'ldi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlarini amalga oshirishda maqbul tizimga asoslanildi. Mazkur tizim asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning amaliy asoslari belgilandi va boshlang'ich sinf o'quvchilariga taqdim etildi. Bunda "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" hamda "Tasviriy san'at" o'quv fanlari o'quvchilarining fikrlari o'rganildi va ularning fikr-mulohazalari asosida tajriba-sinov ishlari savolnomasi takomillashtirildi.

3.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov natijalari

Boshlang'ich sinf o'quvchilaridap pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari ikki bosqichda amalga oshirildi:

Birinchii bosqich - 2019-2020 yillar

Ikkinchi bosqich - 2020-2021 yillar

Birinchii bosqichda tadqiqotimizning yuqorida 3.2.2-bandida ko'rsatilgan so'rovnomaga asosida dastlabki test ishlari amalga oshirildi. Mazkur bosqichda amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari Toshkent viloyati Chirchiq shahri, Jizzax viloyati Jizzax shahri va Navoiy viloyati Xatirchi tumandagi umumta'lim maktablarining 500 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik konfliktlardan xabardorlik darajasi o'rganildi. Savolnomaga olingan javoblar tahlili quyidagi natijalarni berdi:

- boshlang'ich sinf o'quvchilari "pedagogik konfliktlar" tushunchasini ziddiyat, to'qnashuv va kelishmovchilik tushunchalari bilan ifodalaydi;
- boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'p hollarda tabiiy ravishda pedagogik konfliktlarning muayyan turlariga uchragan;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarning o'z ahvolidagi ziddiyat va ota-onalari bilan ziddiyatlarga kirishish turlari nisbatan ko'proq mavjud;
- boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zligida kechayotgan ziddiyatli holatlarni oshkor etishmaydi;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik ziddiyatlar turlari bilim olish va axloqiy shakllanish jarayonida yuzaga kelgan;

- boshlang'ich sinf o'quvchilari kelishmovchiliklar ko'rinishidagi pedagogik konfliktlarni tez unutadilar;

- boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z ongi, axloqi va xatti-harakatidagi murakkabliklar to'g'risida o'qituvchilarga juda kam murojaat qiladilar.

Ushbu dastlabki bosqichda boshlang'ich sinf rahbarlari va o'qituvchilari bilan pedagogik konfliktlar to'g'risida suhbatlashildi va uning natijasida quyidagilar aniqlandi:

- boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik konfliktlar to'g'risida umumiy tushunchaga ega va ular bu hodisani ko'p hollarda ziddiyat ma'nosida qabul qiladi;

- boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarda uchraydigan konfliktli holatlarni idrok etadilar;

- boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarda uchraydigan pedagogik konfliktlar ko'rinishlari, shakllari va turlarini bartaraf etish malakasi yetishmaydi;

- mazkur muammolarning tarkib topishiga sabab sifatida oliy ta'lim muassasalarida va malaka oshirish kurslarida pedagogik konfliktlar bo'yicha tushuncha berilmasiligi aniqlandi.

Tajriba-sinov ishlarning ushbu birinchi bosqichida olingan natijalar dastlabki xulosalarni berdi. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari va o'qituvchilari ta'lim va tarbiya jarayonida pedagogik konfliktlarga duch kelishadi, ularni idrok etishadi, biroq pedagogik konfliktlarni bartaraf etish ko'nikmasi yetishmaydi. Mazkur bosqich natijalaridan kelib chiqib tajriba-sinov ishlarning ikkinchi bosqichini o'tkazish ishiga kirishildi.

Ikkinchi bosqich tajriba-sinov ishlarni o'tkazishda nisbatan professional talabga asosan ishlab chiqilgan quyidagi testga asoslanildi:

1. Konfliktlarning quyidagi xususiyatlarini bilasizmi?

A. Ijtimoiy konfliktlar

B. Iqtisodiy konfliktlar

V. Pedagogik konfliktlar

G. Fikringizni yozing: _____

2. Quyidagi javoblarning qaysi birida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchraydigan pedagogik konfliktlar ko'rsatilgan?

A. O'quvchi shaxsidagi ziddiyatlar

B. O'quvchining o'zgalarga munosabatidagi ziddiyatlar

V. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyatlar

G. Hammasi to'g'ri.

3. Siz boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni muhim muammo sifatida qabul qilasizmi?

A. Fikringizni yozing: _____

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni o'rganib borish kerakmi?

A. Ha

B. Yo'q

V. Bilmayman

G. Aytolmayman

5. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasi to'g'risida eshitgansiz?

A. Fikringizni yozing: _____

6. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni dars jarayonida bartaraf etish mumkin deb hisoblaysizmi?

A. Ha

B. Yo'q

V. Bilmayman

G. Aytolmayman

7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni tarbiyaviy tadbirlar jarayonida bartaraf etish mumkinmi?

A. Ha

B. Yo'q

V. Bilmayman

G. Aytolmayman

8. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning texnologik omillari to'g'risida eshitgansiz?

A. Fikringizni yozing: _____

9. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning kompyuterli texnologiyasini ishlab chiqish kerakmi?

A. Ha

B. Yo'q

V. Bilmayman

G. Aytolmayman

10. Sizingcha boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarga nimalar sabab bo'ladi?

A. Fikringizni yozing:

Mazkur savolnoma asosida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari quyi-dagi natijalarni berdi: dastlabki natijalarga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ko'p hollarda shaxsidaagi ziddiyatlar yaqqol uchraydi, ularda ta'limiy va tarbiyaviy xarakterdagi ziddiyatlar muddatli kechadi, shuningdek, tajriba-sinov ishlari ishtirokchilarining 51% i pedagogik konfliktlar bo'yicha tushunchaga ega. Bizning tajriba-sinov ishlari-rimizdan keyin mazkur ko'rsatkich 62% ni tashkil etdi.

Bundan tashqari, biz Sinf rahbarlari bilan o'quvchilar uchraydigan pedagogik konfliktlar yuzasidan alohida suhbat va tushuntirish ishlari o'tkazdik. Ma'lum bo'lishicha, Sinf rahbarlarining 55% i o'quvchilar uchraydigan pedagogik konfliktlar shakllaridan xabardor, biroq, ular mazkur konfliktlarni bartaraf etish yo'llarini bilishmaydi. Bizning tajriba-sinov ishlari natijasida Sinf rahbarlari o'quvchilar uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish metodikasi bilan tanishdi. Shu sababli tajriba-sinov ishlari yakunida ularning pedagogik konfliktlardan xabardorlik darajasi 64.1% ga o'sdi.

Shuningdek, "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" hamda "Tasviriy san'at" o'quv fanlarining o'qituvchilari bilan alohida suhbatlashildi. Ma'lum bo'lishicha, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining aksariyati faoliyat davomida pedagogik konfliktlarga duch keladi, ayni paytda ularni bartaraf etish metodologiyasi bo'yicha murakkabliklarga duch kelishadi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida, malaka oshirish kurslarida pedagogik konfliktlar bo'yicha nazariy bilim va tushunchalar berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Biz tomonimizdan "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" o'quv fani pedagogik konfliktlar va ularni bartaraf etish texnologiyasi mavzusi bilan boyitildi. Buning natijasida 2019-2020 o'quv yili davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik konfliktlar bo'yicha tushunchaga ega bo'lishdi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish muammosi bo'yicha o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari kutilgan natijani berdi.

Tadqiqotimiz natijasida kelingan ilmiy-nazariy va metodik xulosalarni pedagogik samaradorligini o'rganish uchun tajriba-sinov ishlari o'tkazildi. Bunda maxsus shakllantirilgan Dasturga asosan test savolnomalari tuzildi va ular asosida Toshkent viloyati Chirchiq shahri, Jizzax viloyati Jizzax shahri va Navoiy viloyati Xatirchi tumani 6 umumta'lim maktablarining 500 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilari amaliy tajriba-sinov ishlari jalb etildi.

Maxsus tuzilgan test savolnomasiga asosan tajriba-sinov ishlari ikki bosqichda o'tkazildi. Birinchi bosqichda boshlang'ich sinf o'quvchilari va o'qituvchilarining pedagogik konfliktlardan xabardorligi aniqlandi. Unga ko'ra o'quvchilar va o'qituvchilar nisbatan pedagogik konfliktlardan xabardor va ayni paytda, ularni bartaraf etish ko'nikmasiga ega emas.

Ikkinchi bosqich tajriba-sinov ishlari respondentlarni tajriba va nazorat guruhlariga bo'lib o'tkazildi. Tajriba-sinov ishlari natijasida ishtirokchilarning 55% i pedagogik konfliktlar bo'yicha tushunchaga ega bo'lishdi va amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilariga pedagogik konfliktlarni bartaraf etish bo'yicha metodik tavsiyalar berildi.

UMUMIY XULOSA

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida "mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g'oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo'lgan, intellektual va ma'naviy salohiyatli yangi avlodni voyaga yetkazish" vazifasi qo'yilgan. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasi muammosini tadqiq etish va bu borada maqbul texnologik omillarni ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Biz mazkur muammo bo'yicha amalga oshirgan tadqiqotimizda quyidagi **umumiy xulosalarga** keldik:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida ta'lim tizimida Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish va unda boshlang'ich ta'limni takomillashtirish vazifalari qo'yilgan. Bu vazifalar ijrosi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelgusi ta'lim va hayotga tayyorlash masalalari hal etilishi kerak. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlarini aniqlash, ularni bartaraf etish muammolarini tadqiq etish dolzarb bo'lib turibdi.

2. Pedagogik konfliktlar umumikonfliktologiya nazariyasining tarkibiy qismi bo'lib, mazkur masala pedagogik tadqiqotchilgimizda kam o'rganilgan. Bu masala bo'yicha pedagogika fanlari nomzodi, dotsent M.T.Axmedovanning konseptual yondashuvlari ishlab chiqilgan va biz ushbu yondashuvni rivojlantirish maqsadida konfliktologiyaning umumiy xususiyatlari masalasida manbalar va yondashuvlar tahlilini amalga oshirdik. Bu boradi biz konfliktlar tiplari sifatida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy konfliktlarni, ularning xususiyatlari deb pedagogik, sotsiologik va konfliktologik hamda konfliktlarning ta'sir ko'lamini tarzida ta'limiy, tarbiyaviy va moddiy jihatlarini hisobga oldik. Bizning yondashuvimizda lotincha *konflikti* atamasining o'zbek pedagogikasida *ziddiyat* ko'rinishi maqsadga muvofiq sifatida qabul qilindi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bizning aniqlashimizcha, pedagogik konfliktlarning o'quvchining o'zligidagi ziddiyat, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyat, o'quvchining o'z tengdoshlari bilan orasidagi ziddiyat, o'quvchining maktab jamoasi vakillari bilan ziddiyati

hamda o'quvchining ota-onasi o'rtasidagi ziddiyatlar mudom ko'rinish turadi. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar jismoniy, ruhiy va ma'naviy xususiyatlarga ega bo'ladi. Bunday konfliktlar muddatli ekanligi bilan xarakterlanadi. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning ko'rinishlari, shakllari va turlarini monitoring tarzida o'rganib borish taqozo etiladi.

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning turlarini bartaraf etish yo'llari ishlab chiqilgan emas. Biz bu boradi Sharq va G'arb pedagogikasi tajribalariga asosan mo'tadil yo'lni ishlab chiqish maqsadga muvofiq, degan fikrga keldik. Misol uchun, biz mazkur masalada Amir Temurning "Tuzuklar" asarida bayon qilingan murosayu-madara (kompromis) metodi boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan konfliktlarni bartaraf etishning maqbul yo'llaridan biri sifatida qabul qilish mumkin deb hisoblaymiz. Unga ko'ra, har bir bolada uchraydigan pedagogik konfliktlar murosaa va kelishuvchanlik yo'li bilan hal etiladi.

5. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlar muammosi izchil o'rganib borilishi va ularning kelib chiqish sabablari, omillari hamda hal etish yo'llari izchil tadqiq etilishi maqsadga muvofiqdir. Bizning xulosaga kelishimizcha, 7-11 yoshli shaxslarda uchraydigan konfliktlarni bartaraf etishning ilmiy va maqbul modeli ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

6. Yangi O'zbekiston sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy, jismoniy va estetik jihatdan barkamol voyaga yetkazish uchun ularni turli konfliktologik vaziyatlar, holatlar va muhitdan muxofaza qilish muhim ahamiyatga ega. Bu borada ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning o'quvchi shaxsidagi ziddiyat, o'quvchining o'zgalarga munosabatidagi ziddiyat, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyat, o'quvchi va ota-onasi o'rtasidagi ziddiyat kabi ko'rinishlarini bartaraf etishning texnologiyasini ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati ijtimoiy, pedagogik va psixologik ehtiyojlar bilan belgilanadi. Chunki hozirgi zamon texnologik rivojlanish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarning har xil ko'rinishlari, shakllari va turlarini keltirib chiqaruvchi axborotlar ko'lamini kengayib bormoqda. Bu hol ayniqsa, 7-11 yoshli o'quvchilarning texnik vositalardan mustaqil

foydalanib axborot olayotganligi bilan o'ta muhim zaruriyat sifatida namoyon bo'lmog'da.

1. Boshlang'icha sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlari keng bo'lib, ulardan "Ona tili va o'qish", "Tarbiya" va "Tasviriy san'at" o'quv fanlari muhim ahamiyatga ega. mazkur fanlarni o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlash va bartaraf etishning didaktik imkoniyatlari juda yuqoriligi bilan muhim o'rin tutadi.

8. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida pedagogik konfliktlarni bartaraf etish texnologiyasining didaktik imkoniyatlarida tarbiyaviy tadbirlar va Sinf rahbarining faoliyati muhim tayanchlardan biridir. Shu jihatdan bizning yondashuvimizga ko'ra, yangi faoliyat asoslariga ega bo'lgan Sinf rahbarining roli muhimdir. Shu jihatdan Sinf rahbari boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni aniqlash, o'rganish va ularni bartaraf etish texnologiyasini tashkil etuvchi, boshqaruvchi hamda monitoringini olib boruvchi asosiy shaxsdir. Bu boradagi didaktik imkoniyatlardan unumli foydalanish aynan Sinf rahbarining faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi.

9. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning qulay va maqbul texnologik omiliga taylanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda avvalo o'rganish, aniqlash, tushuntirish va baholash metodlari asosida texnologik omillarni shakllantirish muhimdir. Shu jihatdan biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning zamonaviy "Renessans" nomli kompyuterli texnologiyasini ishlab chiqdik.

Mazkur kompyuterli texnologiya o'zining pedagogik, psixologik, texnologik va didaktik imkoniyatlarga egaligi bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarni bartaraf etishning muhim va maqbul vositalaridan biridir.

1. Tadqiqotimiz bo'yicha o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari kutilgan natijani berdi. Unga ko'ra, tajriba-sinov ishlari ishtirokchilarining 55 %i pedagogik konfliktlar bo'yicha tushuncha va bilimiga ega bo'lishdi.

2. Tajriba-sinov ishlari yakunlari va tadqiqotimizning nazariy xulosalariga muvofiq "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" fani pedagogik konfliktlar va ularni bartaraf etish texnologiyasi mavzulari bilan boyitildi, uning metodologik asoslari ishlab chiqildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga ega nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// "Xalq so'zi" gazetasi 2020 yil 30 dekabr soni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'quvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan so'zlagan Murojaat nutqi.// "Xalq so'zi" gazetasi 2020 yil 1 oktabr soni.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020 yil 23 sentyabr).// "Xalq so'zi" gazetasi 2020 yil 24 sentabr soni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi PQ-4623-sonli "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.// "Xalq so'zi" gazetasi 2020 yil 28 fevral soni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.// "Xalq so'zi" gazetasi 2020 yil 7 noyabr soni.

II. Ilmiy adabiyotlar

6. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya.-T.: TDP.U. 2017.-320 b.
7. Banikina S.V. Konflikt v sovremennoy shkol: izucheniye i upravleniye.-M.: Komkniga. 2006.-184 s.
8. Borodkin F.M., Koryak N.M. Vnimaniye: konflikt.-Novosibirsk.: "Nauka" 1989.-189 s.
9. Gracheva V.I. Vvedeniye v pedagogicheskuyu konfliktologiyu.-M.: MGU. 2004.-98 s
10. Yo'ldoshev J.G. Ta'lim yangilanish yo'lida.-T.: "O'quvchi" 2000.-207 b.
11. Jumayev R., Otanov B. Konfliktologiya asoslari. T.: "Akademiya" 2015. 114 b.
12. Kanatayev Yu.A. Psixologiya konflikt. -M.: VAXZ. 1992.-79 s.
13. Krogus N.V. Lichnost v konflikte.-Saratov.: SGU. 1976.-142 s.

14. Maxkamov U. O'qituvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. –T.: "Fan". 1995.-200 b.
15. Maxmudov Yu. Pedagogik tajriba va uni o'tkazish. –T.: O'zPIT. 1993.-52 b.
16. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. –T.: "O'qituvchi". 1996. -192 b.
17. Muxamedov G'., Xodjamqulov U. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ta'rif, tavsif, tasnif. –Chirchiq: "Universitet". 2019. -90 b.
18. Oleynik A.N. Osnovi konfliktologii. –M.: APO. 1992. -53 s.
19. Royak A.A. Psixologicheskiy konflikt i osobennosti individualnogo razvitiya rebenka. – M.: "Pedagogika". 1998. -118 s.
20. Ribakova M.M. Konflikti i vzaimodeystvie v pedagogicheskom protsesse. –M.: "Prosvesheniye". 1991. -128 s.
21. Safo O. Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari. –T.: "O'qituvchi". 1995. -208 b.
22. To'ychieva G., Asadova E. Yoshlar va konfliktlar yechimi. –T.: TDP. 2003.-96 b.
23. Quronov M. Milliy tarbiya. –T.: "Ma'naviyat". 2007. -208 b.

III. Dissertatsiyalar va avtoreferatlar

24. Afonkova. V.M. Konflikti v korfliktive starsheklassnikov i puti iz predoleniya. Diss...kand.ped.nauk.-M., 1975. – 201 s.
25. Grishina N.V. Psixologiya mejlchnostnogo konfliktika. Diss...dok.psichol.nauk.-SPb., 1995. -318 s.
26. Zaprudskiy Yu.G. Sotsialnnyy konflikt (psixologicheskiy analiz). Diss...dok.filos.nauk. – Rostov-na-Donu, 1992. 239 s.
27. Kirshbaum E.I. Psixologo-pedagogicheskiy analiz konfliktnix situatsiy v pedagogicheskom protsesse: Diss...kand.psichol.nauk.-L., 1986. – 252 s.
28. Xodjamqulov U.N. Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari. Ped.dok.diss.avtoreferati. – Chirchiq, -2020. 58 b.

IV. Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

29. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat.// To'la asarlar to'plami. 10-jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot- matbaa ijodiy uyi. 2011. -508 b.

30. Amir Temur. Tuzuklar. –T.: "O'zbekiston". 2010. -102 b.
31. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. –T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1991. -210 b.
32. Boborahim Mashrab. Mehribonim qaydasan. –T.: "Yozuvchi". 1990. -501 b.
33. Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. Uchebnik. – SPb.: "Piter". 2001. -384 s.
34. Juminova F. va boshq. Umumiy pedagogika asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. –T.: "Ishonchli hamkor". 2020. -582 b.
35. Muhammad Boqir. Maqoti Xoja Naqshband. –T.: "Yozuvchi". 2003. -506 b.
36. Najmiddin Kubro. Tasavvufiy hayot. –T.: "Yozuvchi". 2003. -510 b.
37. Pedagogik atamalar lug'ati. R.Djuraev va boshq. – T.: "Fan". 2008. -101 b.
38. Pedagogik entsiklopedik lug'at. Ikki tomli. R.Djuraev, R.Bahrova va boshq. – T.: "Fan". 2017. -408 b.
39. Pedagogicheskiye nasledie. Teksti. –M.: "Pedagogika". 1990. -630 b.
40. Psixologiya. Slovar. Sostavitel L.A.Karpenko. –M.: "Polizdat". 1990. -494 b.
41. Xoja Axror Vally. Tabarruk risolalar. –T.: Ibn Sino nashriyoti. 2004. -598 b.

- 4464 / 3 x -

UMAROVA ZUHRA ABDURAXMONOVNA

**BOSHLANG'ICH SINIF
O'QUVCHILARIDA PEDAGOGIK
KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISHI**

Monografiya

Muharrir: X. Tahirov

Texnik muharrir: T. Raxmatullayev

Musahhihi: N. Ismatova

Sahifalovchi: A. Muhammad

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.

Bosishga ruxsat etildi 27.05.2021 y.

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'oz. "Times New Roman"
garriturasi. Hisob-nashr tabog'i. 4,5.

Adadi 100 dona. Buyurtma № 22.

«ZEBO PRINTS» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzili: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.